

FORUM Samhällskunskap

KOPIERINGSUNDERLAG TILL UPPLAGA 2

Till de olika kapitlen finns:

- Begreppslistor
- Frågor att diskutera
- Övningar att genomföra i undervisningsgruppen

Samhällsvetenskap och metod – begrepp

Definiera – bestämma betydelsen av ett ord eller ett begrepp

Teori – ett sammanhängande system av hypoteser och/eller modeller som kan fungera som tolkningsmönster i fortsatta undersökningar

Modell – en förenklad ”bild” av verkligheten – t ex en karta eller ett schema

Problem – något som väcker nyfikenhet, frågor eller utmanar och förbryllar

Syfte – målet med en vetenskaplig undersökning

Frågeställningar – frågor som används för att göra ett syfte mer konkret och/eller precisera vad man behöver veta för att kunna uppnå syftet

Hypotes – ett antagande (kvalificerad gissning) om hur något är

Kunskapsöversikt – en översikt över vad forskningen vet inom just detta område

Aspekt – infallsvinkel från vilken man väljer att undersöka ett problem, t ex politisk, ekonomisk, genus (kön), etnisk, ekologisk

Perspektiv – graden av närhet eller avstånd man väljer till ett problem – t ex grodperspektiv eller helikopterperspektiv

Skribordsundersökning – en undersökning som utgår ifrån andras material (andrahandsmaterial)

Fältundersökning – en undersökning där man själv samlar in sitt material (förstahandsmaterial)

Kvantitativt – att något är mätbart och går att sätta siffror på

Kvalitativt – något som inte går att mäta eller sätta siffror på, ofta subjektiva upplevelser

Analysera – att bryta ned något i delar för att se vad det består av

Kausal – har med orsak och verkan att göra, om det finns ett kausalsamband så följer konsekvenser efter en orsak

Förstahandskälla – en källa som inte har gått igenom flera led/personer innan den når den som gör undersökningen

Argumentationsanalys – en analysform som används för att granska andras argumentation, men också för att se att den egna argumentationen håller

Tes – tesen är det man egentligen vill säga. Den kan vara dold i omskrivningar är vara helt öppet redovisad.

Argument – påstående som används för att övertyga andra om att man har rätt (att tesen är sann, riktig eller önskvärd)

Proargument – argument *för* tesen

Contraargument – argument *emot* tesen

Motargument – samma sak som contraargument

Relevans – avgör om något hör till saken eller inte

Irrelevant – något som inte har ett dugg med saken att göra

Kap 1 Kulturens grunder – begrepp

Samhälle – kan betyda många saker. Den ursprungliga betydelsen kommer från fornnordiskan och innebär ”hålla samman”. Alltså människor som håller samman för att de är ömsesidigt beroende av varandra.

Yttre hot – som yttre hot för en stat räknas exempelvis krig och terrorism. Försvaret sköter skyddet mot yttre hot.

Inre skydd – det inre skyddet sköts av framförallt polis och domstolar och är till för att skydda våra liv och tillhörigheter.

Arbetsdelning – våra arbetsuppgifter är specialiserade i stället för att vi själva sköter allt som behövs för vår överlevnad. Via penningssystemet köper vi sedan varor och tjänster från varandra.

Globalisering – när vi via arbetsdelningen även är beroende av människors produktion och kunnande på andra sidan jordklotet. Detta medför också att olika kulturer sprids.

Samhällsform – ett sätt att leva och sköta ett samhälles försörjning; t.ex. nomadsamhälle, jordbrukssamhälle och industrisamhälle.

Nomadsamhälle – ett rörlig liv, där försörjningen bygger på att samla växter och jaga vilda djur. Små samhällen där ett antal familjegrupper tillsammans utgör en stam.

Jordbrukssamhälle – bofast samhällsstruktur, där försörjningen bygger på att odla grödor och ha tamboskap. Etta antal gårdshushåll utgör en by.

Agrar revolution – kunskapen om hur grödor kunde odlas och hur djur kunde hållas tama för mjölkproduktion och slakt utgjorde grunden för den samhällsomvälvning som kallas för den agrara revolutionen. Den kom att innebära en övergång från ett nomadliv till ett bofast liv som bonde.

Industrisamhälle – genom fabriker och maskiner kunde varor massproduceras. Fabrikerna placerades i städer dit människor flyttar.

Kultur – en definition går ut på att kultur är allt som har påverkats av människan. Motsatsen är då natur.

Natur – olika naturresurser kan genom mänsklig påverkan och produktion bli exempelvis mat och bostäder. Då blir det en del av vår kultur. Så småningom hamnar det vi använt åter i naturens kretslopp.

Söndagskultur – olika traditioner och sedvänjor; t.ex. bröllopsritualer och firandet av olika högtider.

Vardagskultur – våra vanliga vanor och rutiner; t.ex. hur vi hälsar på varandra och våra matvanor.

Populärkultur/masskultur – globaliseringen och moderna medier och IT har gjort att nya trender snabbt sprider sig över hela världen. Nya idéer, varor och livsstilar når snabbt många människor.

Mångkulturellt samhälle – när olika livsstilar och kulturer lever sida vid sida i ett samhälle.

Kapitel 1

Att diskutera

Människans behov

- a) ”All ekonomi har sitt ursprung i de mänskliga behoven.” Tycker du att detta påstående stämmer?
- b) Är människans behov omätliga? Behöver vi och vill vi verkligen ha fler prylar?

Hur är svenskar?

Läs teorirutan som sammanfattar delar av Åke Dauns forskning kring svensk mentalitet. Jämför dina erfarenheter med hans resultat och diskutera huruvida du tycker att dessa stämmer.

Kap 1 Övning: Från öde ö till levande samhälle

"Världskriget stod för dörren. Varje dag talade radio och TV i allt mer desperat tonfall om hotbilderna. Den ena nationen efter den andra gjorde sig beredd att gå till angrepp och försvar med alla medel. Förödande mängder kemiska och biologiska stridsmedel skulle snabbt spridas över världen i samma ögonblick som någon startade kriget. Alla var överens om att det skulle innebära slutet för mänskligt liv på alla kontinenterna. De flesta väntade i skräck och förlamning och hoppades att det omöjliga inte skulle hända. Men en del försökte komma på något sätt att fly och komma undan den väntade förintelsen. I Göteborg började det spridas ett rykte om att det fanns en man som sålde biljetter till en båtresa. Han ägde ett fraktarfartyg och skulle försöka ta sig till någon avlägsen ö i Stilla havet och vänta ut krisen där. De flesta fnyste åt förslaget men åtskilliga sålde allt vad de ägde, köpte biljett och installerade sig i fartyget. Ett par dagar senare gav sig båten i väg med 500 passagerare.

Efter tre veckors färd brakade vanvetet löst. Det var nattvakten som hörde nyheterna på sin radio. Hela världen stod i brand. För varje dag blev det allt värre, tills sändningarna slutligen bröts, inom ett par dagar fanns inte en radiosändare som man kunde få kontakt med. Hela världen var tydligt tyst och död. Båtens passagerare var de enda överlevande. En morgon siktades en ö vid horisonten. Efter en del diskussioner beslutade man att gå i land och undersöka om det skulle vara möjligt att slå sig ner där. Snart hade de bestämt sig för att stanna på ön. Ön var ca 30 km lång och 15 km bred. Den visade sig ha goda förutsättningar till överlevnad: sötvatten, fruktträd, en slätt med fruktbar jord, en skog, ett bergigt område och ett fiskrikt hav som omsluter ön."

Vilka är möjligheterna och begränsningarna för att överleva och kanske utveckla ett välmående samhälle på ön?

Hur ska vi organisera vår ö?

1. Vem ska bestämma?

Ska alla rösta om allting? Ska ett råd av kloka människor fatta viktiga beslut? Vilka regler ska gälla för hur ö-samhället ska styras?

2. Hur ska vi fördela arbetsuppgifterna mellan oss?

Måste alla arbeta? Ska alla arbeta lika mycket? Ska olika arbeten värderas olika?

3. Hur ska resurserna fördelas?

Ska samhället byggas upp så att alla samarbetar och lever på ungefär samma ekonomiska nivå? Eller ska man skapa en ekonomi som bygger på konkurrens och individuell belöning? Vem ska äga mark, byggnader, maskiner? Ska vissa tillåtas bli rika medan andra får det knapert?

4. Vilka ska få vård och omsorg?

Hur ska man ta hand om små barn? Ska barnfamiljer få speciell hjälp? Hur ska man vårda gamla och sjuka? Vad ska man göra med sådana öbor som absolut inte vill eller kan hjälpa till och arbeta? Ska de få hjälp av andra?

5. Ska det finnas skolor?

Det finns några gamla människor med på båten. De är mycket skickliga inom olika områden. Hur ska man på bästa sätt se till att deras kunskaper inte går förlorade när de dör? Vilka ska få lära sig? Ska alla barn gå i skola? Vem ska betala läraren?

6. Om det kommer fiender?

Hur ska man göra om det plötsligt dyker upp andra överlevande i en båt? Tänk om ön inte klarar av att föda dem? Om några krigiska angripare går till anfall och vill ta makten på ön. Ska det finnas ett försvar? Hur ska det i så fall organiseras?

Kap 2 Individen och kulturen – begrepp

Normer – Gemensamma beteenderegler. Finns både skrivna och oskrivna.

Principer – de allra viktigaste normerna. Dessa är ofta gemensamma för de flesta kulturer.

Sanktion – påföljd. Det finns både positiva sanktioner som fungerar som belöning och negativa som är en bestraffning.

Social roll – de förväntningar som ställs på en person i en viss position i en gemenskap, t.ex. lärarroll eller elevroll.

Genusskillnad – könsskillnader som är beroende av vår kultur än biologiska skillnader. Begreppet används numera ofta i stället för ”könsroll”.

Feminism – politisk rörelse som försöker öka jämställdheten i samhället.

Etnisk grupp – av ”ethnos” som betyder folk. Föreställd gemenskap. En grupp anser att de skiljer sig från andra eller också särskiljer andra dem.

Etnocentrism – om man använder den egna kulturen som värdeomätare för ”det rätta” eller ”det normala” då man möter främmande människor och andra kulturer. Andra anses då vara sämre eller avvikande.

Sägen – en berättelse om någon ovanligt, otroligt eller skrämmande, lyssnaren ska tro att den är sann fast så inte är fallet.

Generalisering – att uttrycka sig om ett förhållande i allmänhet fast man egentligen kanske bara har ett exempel.

Diskriminering – särbehandling av en person eller grupp. Oftast menar man negativ särbehandling, dvs. en sämre eller en orättvis behandling jämfört med andra.

Etnisk diskriminering – särbehandling av en folkgrupp.

Rasism – etnisk diskriminering som har satts i system och blivit en ideologi.

Tolerans – bygger på principen om alla människors lika värde, trots att vi är olika.

Folkrätten – folkrätten innebär att varje människa har, oberoende av kön, sexuell läggning, språk, etnicitet, religiös eller politisk uppfattning, samma rättigheter. Sådana rättigheter är t.ex. åsiktsfrihet, yttrandefrihet och att få röra sig fritt.

Moralisk panik – starka reaktioner på nya kulturyttringar som anses hota samhällets värderingar.

Övergångsriter – ceremonier och högtider för att markera övergången till en ny åldersgräns eller fas i livet. Några exempel är dop och studenten.

Kapitel 2

Att diskutera

Etnisk diskriminering

- Diskutera begreppet etnisk diskriminering och dess konsekvenser. Vilka exempel på etnisk diskriminering känner du själv till?
- Vilka är orsakerna till de reaktioner som tar sig uttryck i etnisk diskriminering/främlingsfientlighet?
- Jämför dagens invandringspolitik med den som fanns på 1950- och 1960-talen. Vad har förändrats och varför?
- Är kulturmöten något positivt? Diskutera för- och nackdelar med att människor och företeelser från olika kultur möts. Försök också att ge några exempel på kulturmöten i dagens Sverige.

Mellan ungdomstid och vuxenliv

När blir man vuxen? Är det när man är färdig med sin utbildning eller då man flyttar hemifrån? Är det när man bildar egen familj eller då man får ett fast jobb? En del tycker att ungdomstiden tar slut då man klarar sig själv och inte längre behöver föräldrarnas stöd. En annan gräns för ungdomstidens slut är när man blir förälder.

- När anser du att ungdomstiden är slut och vuxenlivet börjar? Jämför och diskutera.
- Vad talar för och emot att du bor kvar hos dina föräldrar tills långt efter det att du fyllt 20? Försök att placera in de olika argumenten i en plus-lista och en minus-lista. Är det mest för- eller nackdelar med att bo hemma efter 20?

Trygghet och frihet

Många menar att det var tryggare förr i tiden. Ofta visste man hur livet skulle bli. Man gifte sig en gång och behöll samma yrke livet igenom. I dag är situationen en annan. Skilsmässor är vanliga och mycket talar för att en ung människa kommer att ha tre eller fler yrken under sin livstid. Utred för- och nackdelar med hur det var förr och nu. Om du vill kan du göra det till en berättelse om två olika personer – en som lever nu och en som levde då.

Hur viktigt är utseendet?

Många menar att utseendet och den personliga stilen blivit allt viktigare. Håller du med? Om detta stämmer – varför i så fall?

Kap 2 Övning: Nationalkänsla

Bland människor som lever tillsammans utvecklas en känsla av samhörighet och gemenskap. Inom en folkgrupp kallas denna känsla för etnicitet och den skapar identitet och ger trygghet. Omfattar känslan en hel nation kallas den för nationalkänsla. Den kan både ha en god och en ond sida.

Positiv när man känner stolthet och glädje över sitt land och gemenskap med dem som bor där.

Negativ när man stänger ute eller trakasserar människor som man inte tycker passar in. I denna övning får du fundera över hur positiv och negativ nationalkänsla ser ut i Sverige.

Positiv är den vi-känsla som kan uppstå under en idrottslandskamp. Den skapar styrka, trygghet och sammanhållning. Denna nationalkänsla gör att vi också slår vakt om den egna kulturen såsom matvanor, musik och traditioner. Utåt visar vi vår sammanhållning med hjälp av symboler som egen flagga och nationalsång.

Men i nationalkänslan ingår ibland en ”vi-mot-dom-känsla” som kan skapa osämja och splittring. Den egna nationen står då för det rätta och det normala. Andra folkgrupper anses vara sämre och avvikande. Detta kallas för *etnocentrism*. I värsta fall kan nationalkänslan omvandlas till konflikter och krig mellan folkgrupper, såväl inom som mellan länder.

Uppgift

Positiv eller negativ nationalkänsla?

Ta ställning till nedanstående alternativ. Kryssa i den ruta du tycker stämmer bäst.

Är det uttryck för positiv eller negativ nationalkänsla att:

	positivt	negativt
fira den svenska nationaldagen?		
sjunga den svenska nationalsången på skolavslutningen?		
bära den svenska flaggan på sin jacka?		
hänga ut svenska flaggan på balkongen om man bor i ett invandrartätt område?		
visa sitt intresse för Sveriges historia genom att bära fornnordiska symboler?		
vilja bevara kungahuset?		
att tycka moskéer inte ska byggas mitt inne i en svensk stad?		
vara kritisk till svensk invandrings- och flyktingpolitik?		
högtidlighålla Karl XII:s dödsdag 30 november?		

Kap 2 Övning: PÅ CENTRALEN – om attityder och fördomar

1. Be 6 frivilliga elever att lämna klassrummet och avvakta vidare instruktioner i korridoren.
2. Berätta för de elever som är kvar i klassrummet att de nu skall få vara med om en övning som kommer att avslöja eventuella fördomar hos de elever som finns i korridoren.
3. För att aktivera dem mer kan några få i uppgift att följa med och anteckna vilka förändringar som sker med berättelsen. Be dem att noggrant notera vad som händer
4. Läs upp följande berättelse för klassen.

På en bänk i ett hörn av Centralstationen i Stockholm sitter en svensk, en finländare och en norrman. De samtalar med en gravid kvinna.

Två ynglingar kommer gående. De har zigensket utseende, de är svartbåriga och mörka i hyn. Man tror att de är smutsiga och man får en känsla av ett hotfullt och brottsligt förflutet. De slår sig ned på bänken mitt emot.

Finländaren, som har suttit och läst en tidning, vänder sig till svensken och fäller någon kommentar. Norrmannen och den gravida kvinnan slutar att prata.

Plötsligt reser sig svensken och sticker en kniv i armen på norrmannen, som chockad faller omkull. Den gravida kvinnan som i själva verket är en civilklädd polis faller med ett snabbt judokast gärningsmannen till marken.

5. Be sedan en av de 6 elever som står och väntar i korridoren att komma in och sätta sig på sin plats. Säg följande till eleven: ”Du skall nu få höra en historia som det gäller att lyssna mycket noga på. Meningen är att du skall återberätta den för nästa elev som kommer in. Inga minnesanteckningar får göras.”
6. Låt nu var och en av eleverna som kommer in först lyssna på berättelsen och sedan återberätta den till nästa som kommer in. När den sista lyssnat - får denne i uppgift att berätta historien för hela klassen.

Tänkbara diskussionsfrågor efter övningen:

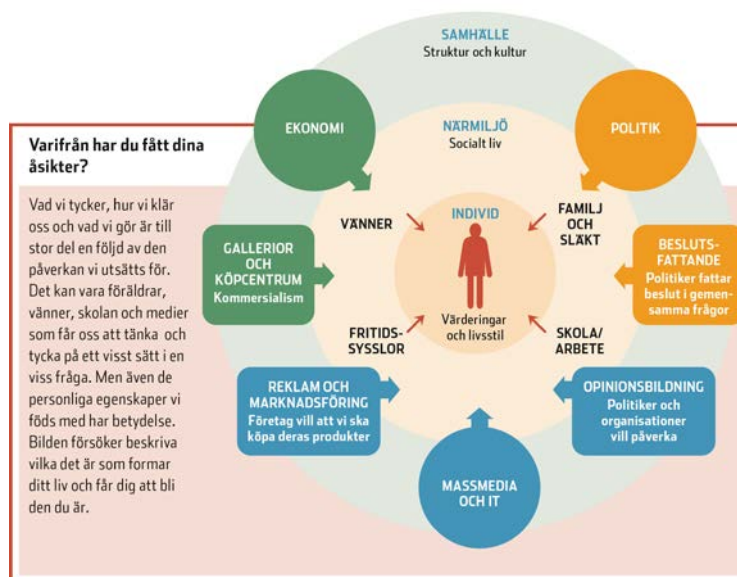
- Vad var det som hände egentligen?
- Hur kunde detta komma sig?
- Vilka detaljer har fallit bort och vilka har kommit?
- Var i berättarkedjan var bortfallet resp. tilläggen störst?
- Finns det något samband mellan attityderna till personerna i berättelsen och förändringarna i berättelsens utformning?
- Hur många berättelser eller rykten har ni tagit del av, som gått mellan sex personer?
- Vilka slutsatser kan man dra av övningen?

Kap 2 Övning: Varifrån har jag fått mina åsikter? – om den formbara människan

Syftet med denna övning är att bli medveten om att de åsikter man har är resultatet av en komplicerad process där många påverkansfaktorer samspelar.

Uppgift

1. Du har en mängd åsikter om olika saker. Fundera över varför du tror och tycker som du gör. Försök att skriva ned olika saker i din omgivning som påverkat dina åsikter mest?
2. Utgå sedan från modellen och försök att placera in dina svar i den.

Diskutera

1. Vilken av dessa aktörer tror du påverkar dig mest?
2. Är det någon aktör som inte påverkar dig alls?
3. Vilken har störst betydelse: skolan eller media?
4. Alla dessa aktörer finns i den sociala miljön. Tror du att ditt genetiska arv haft någon inverkan på vad du tror och tycker? Hur då i så fall?
5. Vad tror du i allmänhet är viktigast för att forma dig till den du är – ditt genetiska arv eller den omgivande miljön?

Kap 3 Leva i Sverige – begrepp

Sega strukturer – samhällsstrukturer, i form av exempelvis inkomstfördelning och utbildningsnivå, som är svåra att förändra och som kan bestå i flera generationer.

Välfärd – innebär att ha det bra, dvs. att viktigaste behoven är tillgodosedda. Det kan handla både om materiell levnadsstandard och om upplevd livskvalitet.

BNP per capita – BNP (bruttonationalprodukten) är det sammanlagda värdet av ett lands produktion under ett år. Om BNP delas med antalet invånare i landet fås BNP per capita.

Human Development Index (HDI) – i HDI vägs den materiella levnadsstandarden (BNP per capita) samman med andra välfärdsindikatorer som läskunnighet, förväntad livslängd, hälsa och utbildningsnivå.

Fattigvård – äldre tiders begränsade ”socialpolitik”, med syftet att endast lindra den värsta nöden.

Allmosor – gåvor från privatpersoner som hade det gott ställt.

Socialpolitik eller välfärdspolitik – politik med syftet att skapa ekonomisk och social trygghet åt alla samt att utjämna skillnader i livsvillkoren. Den inriktas också på att hjälpa människor som hamnat i olika sociala problem; exempelvis vid arbetslöshet, sjukdom eller skilsmässa.

Transferering – överföring av pengar via skatte- och socialförsäkringssystemet; t.ex. pension, sjukpenning eller ekonomiskt bistånd (socialbidrag).

Socialtjänstlagen – lag med syftet att se till att alla människor får vad de behöver och att hjälpen gör att de i framtiden kan klara sig själva.

Socialförsäkringen – gemensam försäkring som alla som har en inkomst betalar in till. Det sker dels via skattesystemet, dels via arbetsgivarna betalas sociala avgifter. Från socialförsäkringen betalas (transfereras) sedan olika bidrag vid bl.a. sjukdom, ålderdom, arbetslöshet eller föräldraledighet.

Försörjningsstöd – ekonomiskt stöd från kommunen, socialbidrag, som betalas ut i situationer som inte täcks av socialförsäkringen. Syftet är att trygga en skälig levnadsnivå.

Kriminalpolitik – alla åtgärder som politikerna sätter in för att begränsa brottsligheten i samhället.

Legalitetsprincipen – ”inget brott utan lag”, dvs. ingen ska kunna bestraffas för något som inte stod i lagen när handlingen utfördes.

Brott – de handlingar som är straffbara enligt lag. Därmed blir dessa handlingar kriminella.

Dold brottslighet (”mörkertal”) – Brott som inte kommer till polisens kännedom och som därför inte registreras. Motsats: synlig brottslighet.

Påföljd – Till varje beskrivet brott i lagen ska det också finnas en påföljd. Exempel på påföljder är fängelse, sluten ungdomsvård, böter, villkorlig dom, och skyddstillsyn.

Straff – De påföljder som har till syfte att straffa lagbrytaren. Idag finns två straff: fängelse och böter.

Domstol (rätt) – de personer som dömer i en rättegång.

Migrationspolitik – är ett samlingsnamn för invandrings- och integrationspolitik. **Invandringspolitik** – reglerar vilka som får komma till Sverige. Migrationsverket är den centrala myndigheten.

Integrationspolitik – hjälp och stöd för att dem som fått tillstånd att stanna ska kunna börja ett nytt liv i Sverige.

Uppehålls- och arbetstillstånd – för personer från de flesta länder utanför EU krävs ett uppehållstillstånd för att vistas i Sverige längre än tre månader och för den som vill arbeta behövs arbetstillstånd.

Asyl – betyder skydd.

Genèvekonventionen – FN:s flyktingkonvention som skyddar människor som flyr undan kränkningar av de mänskliga fri- och rättigheterna. De som räknas som flyktingar enligt konventionen, s.k. konventionsflyktingar, ska få asyl.

Kvotflykting – många länder, däribland Sverige, har lovat att varje år ta emot en viss del – en viss kvot – av de människor som befinner sig i olika flyktingläger runt om i världen. Migrationsverket väljer varje år, tillsammans med FN:s flyktingkommissariat, ut ett antal kvotflyktingar.

Kapitel 3

Att diskutera

Levnadsstandard eller livskvalitet?

Vad är egentligen välfärd? Vad tycker du om de definitioner som presenteras i boken? Diskutera olika sätt att se på välfärd.

Jämställda löner?

Granska statistiken över hur medellön för kvinnor och män ser ut i några stora yrkesgrupper. Vilka skillnader och likheter finns i lönebilderna. Är skillnaderna rättvisa? Om inte, vilka typer av åtgärder tror du skulle vara mest effektiva för att förändra bilden?

Assimilation – integration - segregation

- a) Diskutera begreppen assimilation och integration. Vilka för- och nackdelar finns det med respektive synsätt?
- b) Hur förhåller sig dessa begrepp till segregation?

Kap 3 Övning: Att mäta välfärd

Hur bra går det för Sverige och hur mår vi svenskar egentligen? Dessa frågor är inte helt enkla att besvara. Det beror till stor del på hur man räknar samt vad man menar med välfärd och ekonomisk utveckling.

Olika rankinglistor

För att ändå försöka besvara dessa frågor har olika välfärdsindex och rankingsystem skapats. Det kanske allra vanligaste måttet på välfärd är *medelinkomsten*, dvs. BNP per capita. Varje år sammanställer OECD en lista i vilken olika länders medelinkomst sätts i relation till prisnivån inom landet. I denna så kallade *välfärdsliga* har Sverige halkat ner från en topplacering på 1970-talet, till att i dag ligga runt plats 15 i världen.

Som ett alternativ till OECD:s välfärdsliga och med en starkare betoning på människors välfärd, har FN:s utvecklingsorgan UNDP tagit fram *Human Development Index* (HDI). Här läggs medelinkomsten samman med ett antal "mjuka" välfärdsindikatorer som läskunnighet, förväntad livslängd, hälsa och utbildningsnivå, med mera. På detta *HDI-index* brukar Sverige få en topplacering.

Vid sidan av välfärdsliga och HDI-index har på senare tid utvecklats flera andra rankingsystem som försöker fånga in olika aspekter av välfärd och ekonomisk utveckling. Bland dessa kan nämnas Global Democracy Index (The Economist), Gender Equality Index (World Economic Forum) och Environmental Sustainability Index (Yale University, World Economic Forum).

Metaindex

Vad händer om man räknar samman olika länders placeringar på de största rankinglistorna? Ett sådant *metaindex* för välfärd presenterades i en artikel i Svenska Dagbladet 25 mars 2007 av Bo Ekman (Tällberg Foundation), Thomas Ries (Utrikespolitiska Institutet) och Johan Rockström (Stockholm Environment Institute). De valde ut 14 olika välfärdsindex upprättade av FN, olika universitet, fristående stiftelser och internationella organisationer. Varje land fick en siffra för sin placering på respektive index.

En intressant slutsats som kan dras – och givetvis diskuteras – är att på de fem främsta platserna på detta metaindex finns de nordiska länderna: Sverige (genomsnittlig platsiffra 5,64), Danmark (8,79), Island (9,00), Norge (10,00) och Finland (10,07). Som jämförelse har till exempel Australien platsiffra 13,43, Storbritannien 14,07 och USA 17,64. Sydafrika får platsiffra 57,15, Brasilien 58,54, Ryssland 67,38, Kina 86,77, Saudiarabien 87,33 och Indien 89,69.

METAINDEX FÖR EKONOMISK UTVECKLING OCH VÄLFÄRD

	Rank	Total	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
1. Sweden	5.64	79	5	3	14	1	3	4	2	1	3	6	1	2	21	13
2. Denmark	8.79	123	15	4	7	5	11	26	17	3	2	4	8	1	13	7
3. Iceland	9.00	126	2	2	8	2	35	5	13	13	9	1	5	4	15	12
4. Norway	10.00	140	1	12	3	4	22	2	18	20	4	8	2	5	30	9
5. Finland	10.07	141	11	14	17	6	9	1	3	36	7	1	3	3	16	14
6. Switzerland	10.43	146	9	1	6	10	8	7	16	10	11	7	26	11	9	15
Rankings for selected countries:																
Canada	12.07	169	6	16	5	9	7	6	8	51	10	14	14	9	10	4
New Zealand	12.14	170	20	23	21	11	26	14	1	22	5	1	7	12	5	2
Australia	13.43	188	3	19	12	8	18	13	20	47	6	9	15	7	3	8
UK	14.07	197	18	10	11	23	4	65	5	2	12	11	9	10	6	11
Netherlands	14.21	199	10	9	10	3	5	40	27	29	1	9	12	8	14	22
Germany	15.50	217	21	8	18	13	15	31	22	5	9	16	6	13	19	21
USA	17.64	247	8	6	2	17	19	45	28	53	13	20	23	6	4	3
Japan	22.93	321	7	7	15	20	40	30	14	26	21	17	81	14	18	11
South Africa	57.15	743	121	45	75	29	49	93	76	46	n/a	51	19	58	52	29
Brazil	58.54	761	69	66	88	42	54	11	34	8	n/a	70	68	60	70	121
Russia	67.38	876	65	62	79	102	31	33	32	42	n/a	121	50	43	120	96
China	86.77	1128	81	54	118	138	37	133	94	54	n/a	70	64	73	119	93
Saudi Arabia	87.33	1048	76	n/a	69	159	123	136	59	56	n/a	70	115	62	85	38
India	89.69	1166	126	43	149	35	82	101	118	9	n/a	70	99	97	103	134
Malawi	116.17	1394	174	117	222	103	83	97	91	n/a	n/a	105	82	103	106	111

A composite index of 14 global indexes across various aspects of 21st life:

- A. Human Development Index (UN Development Program)
- B. Global Competitiveness Index (World Economic Forum)
- C. GDP per capita (Organization for Economic Cooperation and Development)
- D. Global Democracy Index (The Economist)
- E. Globalization Index (Swiss Institute for Business Cycle Research)
- F. Environmental Sustainability Index (Yale University, World Economic Forum)
- G. Environmental Performance Index (Yale University, World Economic Forum)
- H. Climate Change Performance Index (Germanwatch)
- I. Commitment to Development Index (Center for Global Development)
- J. Corruption Index (Transparency International)
- K. Gender Equality Index (World Economic Forum)
- L. Knowledge Economy Index (World Bank)
- M. Index of Economic Freedom (The Heritage Foundation/Wall Street Journal)
- N. Doing Business Index (World Bank).

Sverige – ett idealsamhälle?

Manuel Castells, en av vår tids ledande sociologer, har liknat de nordiska länderna vid ”det globala samhällets nationalpark”. Han menar att dessa liknar ett idealsamhälle med en hygglig balans mellan tillväxt och social trygghet, mellan ekonomi och miljö, transparenta maktstrukturer, mänskliga rättigheter och individens integritet. Här finns det fria ordet, hygglig respekt för politiken och dess utövare och låg korruption. Dessutom finns västvärldens högsta sysselsättningsgrad. En annan sociolog, *Francis Fukuyama*, ser i boken ”End of History and The Last Man” det moderna välfärdssamhället som historiens slutpunkt. Detta samhälle ligger med sin balanserade blandning av en fri marknadsekonomi och statliga regleringar så nära ett idealsamhälle man kan komma.

Diskutera

1. Vilka problem och felkällor innehåller dessa välfärdsindex och rankinglistor?
2. Går välfärd att mäta? Vad skulle du själv ta med i ett välfärdsindex?
3. Tycker du att Manuel Castells och Francis Fukuyama har rätt? Har de skandinaviska länderna utvecklat den för tillfället bästa samhällsmodellen? Vad talar för och emot ett sådant påstående?
4. Om man anlägger ett ekologiskt perspektiv: hur hållbar är då den ekonomiska tillväxten på längre sikt?

Se även Forum, kapitel 3 och 5.

Kap 3 Övning: Från flykt till uppehållstillstånd

Varje år världen över tvingas miljontals människor fly från sina hemländer på grund av krig och förföljelser. En liten del av dessa kommer till Sverige. En sådan asylsökande är Azar som tvingats fly från Iran på grund av sitt politiska engagemang.

Uppgift

Undersök hur Azar och övriga flyktingar emot när de kommer till Sverige. Du kan utgå från texten och modellen i läroboken, men även använda dig av information på Migrationsverkets webbplats.

1. Azar landar på Arlanda en sen torsdagskväll med alla sina snabbt hopprafsade tillhörigheter i en resväska. Han söker upp gränspoliserna för att begära asyl. Vilken myndighet tar sedan hand om Azars asylansökan och utreder denna?
2. Utredningen tar tid vilket gör att Azar får vänta på besked. Var kan han bo under tiden?
3. Azar får avslag på sin asylbegäran. Vad händer då?
4. Azar blir förtvivlad och vill inte acceptera beslutet. Vad kan han göra?
6. Azars asylansökan prövas på nytt. Efter att ha tagit del av all information i ärendet beslutar man att säga ja till Azars ansökan. Vad kallas det tillstånd som Azar nu får?
7. Vad händer med Azar sedan han fått detta tillstånd?

Diskutera

1. Tänk dig att du skulle vara tvungen att fly från Sverige. Vilket land skulle du välja att fly till? Varför?
2. Om du fick asyl i detta land, var någonstans skulle du helst vilja bosätta dig? Där det bodde många andra som flytt från Sverige, eller i ett område där du var nästan ensam svensk? Motivera ditt val.
3. Hur skulle du vilja bli mottagen som flykting i ett land långt borta? Är det viktigt för dig att bevara det ”svenska”? Hur skulle du göra för att bevara din svenskhet?
4. Det har hänt att flyktingar i Sverige har fått vänta i flera år på besked om de fått asyl eller inte. Under tiden har de anpassat sig till det svenska samhället, deras barn har börjat svensk skola, fått svenska kompisar osv. Tycker du att det är rätt att utvisa dem om de får avslag på asylansökan? Motivera ditt svar.
5. Det har hänt att svenska kommuner vägrat ta emot flyktingar eftersom den ersättning de får från staten inte räckt för att betala kostnaden för flyktingarna. Tycker du att det är rätt att kommuner ska kunna vägra att ta emot flyktingar?
6. De människor som kommer till Sverige som invandrare/flyktingar har många gånger en hög utbildning. Ändå är arbetslösheten bland invandrare och flyktingar stor. Vad beror detta på, tror du? Vad skulle man kunna göra åt det?
7. Kommunerna arbetar för att nya invandrare i Sverige ska *integreras*. Men vad betyder integration, egentligen?

Kap 4 Leva i världen – begrepp

Ekologisk bärkraft – den produktion och konsumtion som jordens naturresurser kan bära långsiktigt.

Stockholmskonferensen – första FN-konferensen om miljön hölls 1972 i Stockholm. Konferensen ledde fram till FN:s miljöprogram UNEP

Världskommissionen för miljö och utveckling (den s.k. Brundtlandkommissionen) – tillsattes av FN 1983 för att identifiera och hitta orsakerna till olika miljö- och utvecklingsproblem. Även åtgärder skulle föreslås. Kommissionen leddes av Norges statsminister Gro Harlem Brundtland.

Hållbar utveckling – ett begrepp som introducerades i samband med Brundtlandskommissionens rapport. Med hållbar utveckling menades där ”en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov”.

Gröna nyckeltal – mätbara och tydliga indikatorer på miljötillståndet, t.ex. andelen ekologiska jordbruk.

Rättvist miljöutrymme – den mängd av jordens resurser som ett lands invånare kan använda utan att andra tvinga andra människor i världen, nu eller i framtiden, att använda mindre.

BNP per capita – BNP (bruttonationalprodukten) är det sammanlagda värdet av ett lands produktion under ett år. Om BNP delas med antalet invånare i landet fås BNP per capita.

Human Development Index (HDI) – i HDI vägs den materiella levnadsstandarden (BNP per capita) samman med andra välfärdsindikatorer som läskunnighet, förväntad livslängd, hälsa och utbildningsnivå.

Ekologiskt fotavtryck – hur stor jordyta som behövs för att producera det vi använder och för att ta hand om avfallet vi skapar.

Agenda 21 – överenskommelse vid FN:s Riokonferens som utgörs av en handlingsplan för livet på jorden under 2000-talet. Den innehåller olika programområden; alltifrån fattigdomsbekämpning till hantering av giftiga kemikalier.

Kyotoprotokollet – trädde i kraft 2005. Här lovar industriländerna att minska sina utsläpp av koldioxid. Dock har USA valt att inte underteckna avtalet.

Millenniedeklarationen – är ett resultat av ett FN-möte i New York år 2000, innehåller åtta mätbara millenniemål som varje land ska uppnå innan år 2015. Målen handlar om att minska fattigdomen och få till stånd en hållbar, rättvis och fredlig utveckling. Vilka dessa mål är framgår på sidan 106 i boken.

Befolkningsexplosion – skede då befolkningen ökar mycket kraftigt. Detta beror vanligen mest på att allt färre dör. I många länder var det en kraftig befolkningsexplosion under sista hälften av 1900-talet.

Demografi – befolkningslära, dvs. studier av befolkningens storlek, sammansättning och geografiska fördelning.

Fruksamhetstal – genomsnittligt antal levande födda barn per tusen kvinnor.

Befolkningskris – om födelsetalen sjunker och andelen äldre i samhället ökar, måste allt färre unga försörja allt fler gamla. I ett sådant läge kan man tala om befolkningskris.

Migration – betyder folkomflyttning. Immigration är invandring till ett land och emmigration betyder utvandring från ett land.

Urbanisering – stadstillväxt p.g.a. folkomflyttningar från landsbygd till stad.

Megastäder – städer med en riktigt stor befolkning.

Internflyktning – en person som är på flykt inom sitt eget land.

Kapitel 4

Att diskutera

Vems är ansvaret?

Vem bär det största ansvaret för att det säljs så mycket kläder i Sverige som är sydda av barn i fattigare länder? Är det:

- konsumenterna i Sverige – vi borde inte köpa kläder som vi tror kan vara sydda av barn.
- lagstiftningen i Sverige – det borde vara förbjudet att sälja kläder som är sydda av barn.
- klädföretagen i Sverige – de borde inte sälja kläder som de vet att barn har sytt.
- lagstiftningen i producentländerna – det borde vara förbjudet i alla länder att använda barn som billig arbetskraft.
- företagen i producentländerna – de borde ha vett att inte anställa barn.
- barnen i producentländerna – de borde inte ta jobb som inte är bra för dem.

Rangordna alternativen från dem som bär det största ansvaret (1) till dem som bär det minsta ansvaret (6), enligt din uppfattning. Motivera sedan 1:an och 6:an.

Vad bör göras?

Vilket av nedanstående alternativ anser du vara det bästa sättet att bekämpa fattigdomen på jorden på lång sikt? Rangordna alternativen från det bästa sättet (1) till det sämsta sättet (6):

- Påverka politikerna i EU till att ändra sin jordbrukspolitik så att fattigare länders livsmedelsexport kan öka.
- Se till att en del av biståndet används till att skapa fungerande domstolar i korrumperade länder.
- Öka informationen om u-ländernas situation i svenska skolor.
- Att regeringen ger pengar till statliga klädinsamlingar och att kläderna skänks till fattiga länder.
- Att vi skänker mer livsmedel till fattiga länder.
- Att regeringar i fattigare länder delar ut jorden till befolkningen och att dessa via olika former av bistånd får möjlighet att köpa bättre redskap och maskiner samt införa en modernare teknik.

Jämför rangordningarna och diskutera dessa.

Kap 4 Övning: Forska i er härkomst

Många frågor som vi ställer oss om invandring och invandrare kan vi söka svar på i vår egen omgivning.

Var och en i klassen får som uppgift att finna sina egna ”rötter”. De kan intervjua sina föräldrar eller andra släktingar. Speciellt intressant i sammanhanget är om man kan finna sin egen anknytning till in- eller utvandring.

Instruktioner inför projektarbete

1. Har ni någon släkting tillbaka i tiden som har invandrat till Sverige?
 2. Har ni några släktingar som var med i den stora utvandringen från Sverige under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet?
 3. Har du någon nu levande släkting som invandrat till Sverige eller utvandrat härifrån till något annat land?
 4. Har du själv invandrat till Sverige?
- Pricka in dina egna in- och utvandringskontakter på en världskarta. Använd olika färger för invandrare och utvandrare.
 - Gör sedan en stor världskarta att sätta på väggen där alla kan föra in sina markeringar. Markera med olikfärgade pennor, nålar, tejplappar eller självhäftande nummer.

Dela sedan i klassen i grupper. Antingen efter gemensamma drag, t.ex. ”vallon-ättlingar”, ”Bosnien-flyktingar” eller ”Amerika-emigranter”. Eller dela in klassen på något annat sätt. När grupperna är bildade får varje grupp bestämma sig för hur de vill gå vidare. Syftet med gruppindelningen är att låta eleverna forska lite mer på djupet i sin härkomst.

- Försök ta reda på om det är många som utvandrat från landet i fråga. Sök också efter orsakerna. Hur hade de det i hemlandet? Hur kom de på att flytta? Vad var det som fick dem att bestämma sig för att flytta till Sverige?

Exempel på hur detta kan redovisas

- Muntligt med hjälp av kartor, overheadbilder och korta faktablad.
- Gör ett radioprogram där ni kan spela upp intervjuer som ni gjort och spela musik från undersökta länder.
- Gör en tidning eller ett häfte som kopieras till alla i klassen.
- Skriv och framför en pjäs som beskriver hur det gick till när man bestämde sig för att flytta till ett annat land.
- Gör skärmutställning.
- Bjud in invandrare och intervjua dem inför klassen.

Kap 5 Ekonomins grunder – begrepp

Fria nyttigheter – resurser som i stort sett är obegränsade, som inte kräver någon arbetsinsats och som är gratis kallas fria nyttigheter.

Produktionsfaktorer – de resurser som behövs för att framställa varor och tjänster. Det kan handla om: naturresurser, arbete och kapital.

Humankapital – människans kompetens i form av exempelvis intellektuell förmåga och social kompetens utgör humankapitalet.

Realkapital – anläggningar, fabriker, lokaler, maskiner, redskap och andra fysiska hjälpmedel som behövs i produktionen.

Finansiellt kapital – ett företags finansiella kapital utgörs av de penningmässiga tillgångar, egna eller lånade, som företaget har tillgång till.

Mikroekonomi – den ekonomiska aktivitet som endast utgår från två av samhällsekonomins sektor, nämligen hushåll och företag.

Produktmarknad – på produktmarknaden bjuder företagen ut sina varor och tjänster till försäljning.

Faktormarknad – på faktormarknaden handlas det med produktionsfaktor. Bland annat bjuder hushållen ut sitt arbete.

Real ekonomi (realt kretslopp) – den verkliga ekonomin och i detta kretslopp cirkulerar varor, tjänster, naturresurser och arbete.

Penningekonomi (monetärt kretslopp) – som ersättning för varor, tjänster, naturresurser och nerlagt arbete används pengar. Det monetära (penningmässiga) kretslopp utgörs alltså av t.ex. Betalningar, löner, räntor och vinster.

Makroekonomi – utgörs av hela samhällets ekonomi och pågår mellan fem sektorer: hushåll, företag (näringslivet), finanssektorn, offentliga sektorn och utlandet.

Produktionsmöjlighetskurva – samband som visar olika möjliga sammansättningar av produktionen om vi utgår från en viss mängd begränsade resurser.

Reinvestering – innebär en återinvestering, dvs. att man underhåller, reparerar eller moderniserar realkapitalet.

Nyinvestering – innebär att realkapitalet utökas så att produktionen kan ökas.

Ekonomiska system – ekonomins huvudfrågor är:

Vad ska produceras? Hur ska produktionen gå till? För vem ska produktionen ske?

Dessa frågor besvaras olika beroende på ekonomisk ideologi. När ideologierna genomförs i praktiken fås olika ekonomiska system som; självhushållning, marknadsekonomi, planekonomi, blandekonomi och kretsloppsekonomi.

Utbud – ett företag vill bjuda ut (producera och sälja) så mycket varor och tjänster som ger maximal vinst.

Efterfrågan – hushållens efterfrågar så mycket av företagets varor och tjänster som ger störst nytta.

Jämviktspris (marknadspris) – den prisnivå där hushållens efterfråga och företagets utbud är lika, dvs. att det då varken är brist eller överskott på produkten.

Stordriftsfördelar – genom att producera mycket av samma vara kan produktionskostnaden per enhet minska och därmed kan företagets vinster öka. Dvs. att företaget får stordriftsfördelar.

Inflation – allmän stegring av prisnivån i samhället.

Deflation – motsatsen till inflation, dvs. en allmän minskning av prisnivån.

Nationalräkenskaperna – en ”kassabok” för hela samhällsekonomin inom landet.

BNP (bruttonationalprodukten) – utgörs av summan av värdet av alla varor och tjänster som produceras i ett land under ett år.

Miljöräkenskaperna – informationssystem för att beskriva sambanden mellan miljö och ekonomi.

Konjunkturer – tillfälliga svängningar i den ekonomiska utvecklingen.

Hållbar utveckling – med hållbar utveckling menas en ekonomisk utveckling som tillfredställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov.

Kapitel 5

Att diskutera

Ekonomiska citat

Några ekonomiska tänkare har sagt följande:

- "Allt har ett pris"*,
- "Någon måste alltid betala"*
- "Det finns inga gratisluncher"*
- "Kostnaden för något är vad man tvingas anstå från för att få det"*

Vad tror du att de menat med dessa påståenden? Håller du med?

Förmåga och behov

Fransmannen Louis Blanc (1811–1882) föreslog följande: Av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov.

- Vad anser du om denna rättvisepincip?
- Känner du till några länder som tidigare försökt tillämpa denna princip för hela samhällsekonomin?
- Gäller denna princip någonstans i den svenska ekonomin? Var då – i så fall?

Ett rättvisare samhälle

Hur ser ett rättvist samhälle ut – ifall du fick bestämma? Pröva gärna samma metod som den amerikanske samhällsfilosofen John Rawls använde, dvs. bygg ditt samhälle "bakom en slöja av okunnighet". Tänk så här: Du vet inte om du kommer att födas rik eller fattig, sjuk eller frisk, dvs. vilken situation du kommer att få. Beskriv i korta drag hur detta samhälle skulle se ut för att vara så rättvist som möjligt. Jämför och diskutera sedan ditt samhällsbygge med andra.

Kap 5 Övning: Chokladkakans pris

Övning

1. Ta med en stor och lockande chokladkaka och visa upp den för klassen. Rita samtidigt ett efterfråge- och utbudsdiagram på tavlan.
2. Be samtidigt eleverna att själva göra ett likadant diagram på ett rutat papper.
3. Bjuda ut chokladkakan till ett mycket lågt pris; till exempel ”Hur många vill köpa chokladkakan för 5 kronor?”.
4. Rita in pris och mängd i diagrammet.
5. Hög sedan priset, krona för krona. En efterfrågekurva växer fram.
6. Nästa steg blir sedan att fråga eleverna: Antag att du blir bjuden ett visst pris för en egen chokladkaka av samma sort och storlek. Hur många är beredda att sälja den för det priset? Börja med ett mycket högt pris. Sänk därefter priset krona för krona. En utbudskurva bildas.

Att diskutera

1. Vilket blev jämviktspriset i detta fall (alltså den punkt där de båda kurvorna skär varandra)?
2. Vilket är det verkliga marknadspriset i affären? Försök att förklara eventuella skillnader.
3. Var experimentet realistiskt? Vilken kritik kan man ge till detta experiment?
4. Vid en diskussion om skillnaden mellan marknadspriset i affären och i klassrummet kan många prispåverkande faktorer dyka upp, exempelvis dessa:
 - *tid på dygnet*
 - *fysiologiska behov (hunger, blodsockernivå)*
 - *grupptricket i klassen*

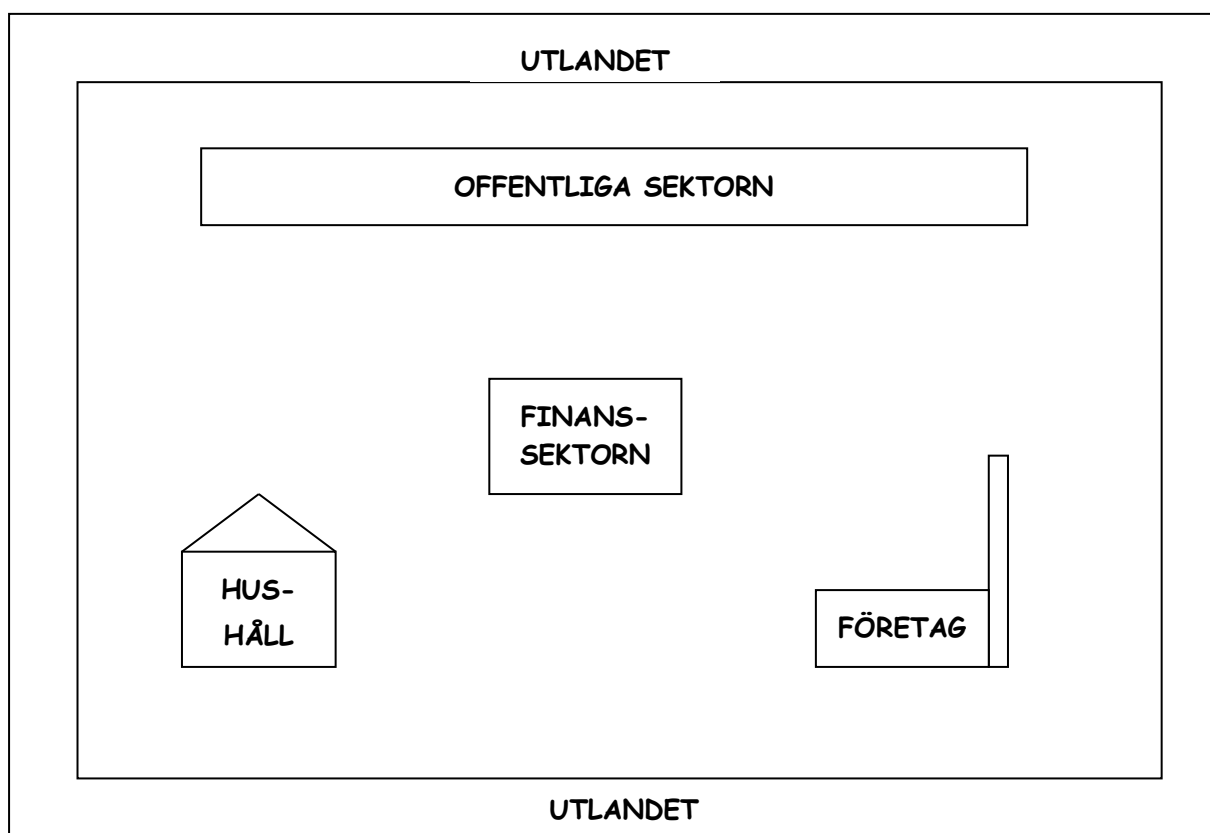
Andra faktorer?

Kap 5 Övning: Det ekonomiska kretsloppet

För att få en överblick över samhällsekonomin och därmed bättre förstå hur de olika delarna hänger ihop kan man använda sig av en modell som brukar kallas det ekonomiska kretsloppet. Denna består av 5 olika sektorer, mellan vilka de olika aktörer förflyttar varor, tjänster och pengar. Din uppgift är att i nedanstående bildmodell rita in följande ekonomiska ”flöden”:

-
1. sparande	6. livsmedel
2. exportinkomster	7. arbetsgivaravgifter
3. sjukhusvård	8. subventioner
4. betalning av en tunnelbanebiljett i London	9. amorteringar av lån till investeringar
5. lärarlöner	10. moms
-

Se till att noga skilja på *reala* (verkliga) och *monetära* (penningmässiga) *strömmar*. Rita heldragna pilar för reala strömmar och streckade pilar för monetära strömmar.

Kap 5 Övning: Ekonomisk utveckling

Bruttonationalprodukten (BNP) anger hur mycket ett lands produktion under ett år är värd. Här nedan finns en tabell som visar utvecklingen av BNP per capita (BNP per invånare) i några länder under tre olika årtionden. Ta sedan reda på hur stor BNP per capita var år 2005. Du kan t.ex. använda statistik från OECD:s hemsida. Fyll i dessa siffror i tabellen nedan.

BNP per capita vid olika tidpunkter

Region/land:	år 1975	år 1985	år 1995	år
2010				
Väst- och nordeuropeiska länder:				
Belgien	6 500	8 500	21 500	_____
Frankrike	6 500	10 000	22 500	_____
Sverige	8 500	11 500	25 000	_____
Nordamerikanska länder:				
Kanada	7 500	13 500	20 000	_____
USA	8 000	15 000	25 000	_____
Latinamerikanska länder:				
Kuba	850	1 500	1 000	_____
Nicaragua	750	850	350	_____
Venezuela	2 500	3 500	2 500	_____
Öst- och centraleuropeiska länder				
Bulgarien	2 500	3 000	1 000	_____
Rumänien	1 500	1 200	1 100	_____
Ungern	2 500	2 000	3 000	_____
Afrikanska länder:				
Etiopien	100	110	100	_____
Gambia	600	600	350	_____
Tanzania	180	210	100	_____
Sydostasiatiska länder:				
Japan	5 000	10 500	31 500	_____
Malaysia	850	2 000	3 000	_____
Sydkorea	650	2 000	7 500	_____
Övriga asiatiska länder				
Indien	150	250	300	_____
Irak	1 400	10 000	1 500	_____
Kina	400	300	500	_____

Diskutera

1. Utgå från tabellen: Är det några länder och regioner som du särskilt lägger märke till?
2. Försök att förklara varför de båda regionernas ekonomiska utveckling ser ut som den gör. Använd gärna läroboken men använd också andra kunskapskällor.
3. Är BNP per capita ett bra mått på ekonomisk utveckling? Diskutera förtjänster och brister samt alternativa mått.

Kap 5 Övning: Vad kostar en bulle?

Ett bageri säljer bullar. Marknadens totala utbud och efterfrågan på bullar är vid olika prislägen följande:

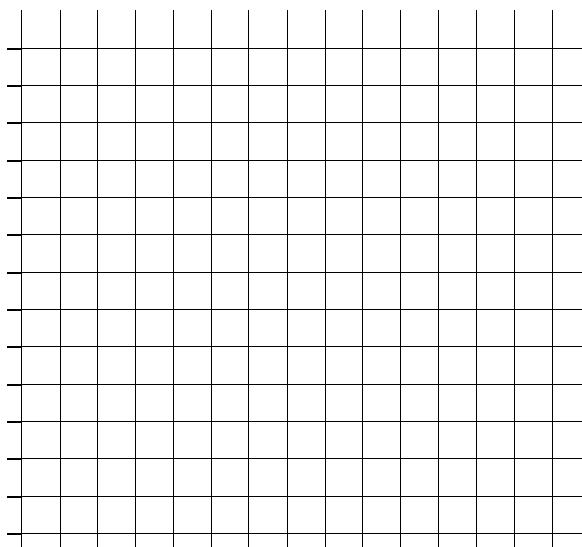
Efterfrågan

<i>Pris</i>	<i>Mängd</i>
13:00	50 000
14:00	30 000
15:00	20 000
16:00	10 000
17:00	5 000
18:00	2 000

Utbud

<i>Pris</i>	<i>Mängd</i>
13:00	5 000
14:00	10 000
15:00	15 000
16:00	25 000
17:00	35 000
18:00	50 000

- a) Rita *efterfrågekurvan* och *utbudskurvan* med hjälp av ovanstående uppgifter.

- b) Vilket jämviktspris uppkommer? _____ (markera detta i diagrammet ovan)
- c) Vilken mängd bjuds ut och vilken mängd efterfrågas vid jämviktspriset? _____
- d) Bageriet har gått ut med priset 7 kronor per bulle. Markera det i diagrammet ovan.
- e) Vad händer då? Blir det vid detta prisläge a) brist (köer) eller b) överskott på bullar? _____

Kap 5 Övning: Vem bidrar mest till BNP?

På Statistiska Centralbyråns webbplats finns information om den svenska bruttonationalprodukten. Leta rätt på tabellen ”Bruttonationalprodukten” och ”Bruttonationalprodukten efter näringsgren”.

- Hur stor var BNP i löpande priser senast tillgängliga år?
- Vad blir det om man delar upp detta på varje svensk (= medelinkomsten eller BNP/capita)
- Fyll i nedanstående tabell med de mest aktuella siffror du kan hitta och räkna ut hur stor andel av BNP som varje post står för.

Område:	förädlingsvärde	procent av BNP
jordbruk, skogsbruk, fiske		
mineralutvinning		
tillverkningsindustri		
el, gas, värme, vatten och reningsverk		
byggindustri		
Summa: Varuproduktion		
parti- och detaljhandel		
hotell- och restaurang		
transport- och kommunikation		
kreditinstitut och försäkringsbolag		
fastigheter, uthyrning och företagstjänster		
vård, skola och omsorg		
samhälleliga och personliga tjänster		
ideella organisationer		
stat och socialförsäkring		
offentliga myndigheter		
kommuner		
restpost		
Summa: Tjänsteproduktion		
+ produktionsskatter (moms, punktskatter)		
= BNP till marknadspris		

Kap 6 Privatekonomi – begrepp

Upplåtelseformer – avgör i vilken utsträckning man har inflytande över sitt boende

Äganderätt – att man äger sin bostad själv, oftast ett hus

Bostadsrätt – en andel i en bostadsrättsförening, som i praktiken innebär att man äger sin lägenhet

Hyresrätt – att man hyr sin lägenhet av en privatperson, företag eller en organisation

Fastighet – ett stycke mark som finns upptaget i fastighetsregistret. Kan vara bebyggd med ett eller flera hus.

Besittningsrätt – en laglig rätt att utnyttja något, exempelvis en bostad.

Förstahandskontrakt – ett kontrakt som skrivs när man hyr direkt av ägaren

Andrahandskontrakt – ett kontrakt som skrivs när man hyr av en annan hyresgäst som har förstahandskontrakt

Bostadskö – ett kösystem som ger förtur till bostad för dem som har stått i kö längst

Bruttolön – lön innan skatten har dragits bort

Nettolön – lön efter att skatten är dragen

Inkomstskatt – den skatt man betalar på sin inkomst

Kommunalskatt – den skatt man betalar i den kommun man bor – ca 30 % i genomsnitt

Statlig inkomstskatt – skatt som går till statskassan, betalas bara av den som har en bruttolön på mer än 383 000 kr/år (2011)

Disponibel inkomst – nettolön plus eventuella bidrag (t ex bostads- eller studiebidrag)

Budget – en beräkning av kommande inkomster och utgifter

Fasta utgifter – utgifter som inte påverkas av hur mycket man använder varan/tjänsten – t ex bredbandsuppkoppling, telefonabonnemang, hyra

Rörliga utgifter – utgifter som varierar beroende på hur mycket du använder varan/tjänsten – t ex samtalsavgifter för telefoni, elförbrukning

Avkastning – det man tjänar på att låna ut pengar (ränta) eller investera i aktier (aktieutdelning) etc.

Aktie – en andel (ägarbevis) i ett företag

Obligationer – skuldebrev som innebär att man lånar ut pengar till den som ger ut obligationen

Betalningsanmärkning – en notering hos kronofogden som man får om man inte betalar sina räkningar. Anmärkningen ligger kvar i två år och gör det i stort sett omöjligt att låna pengar, få ett telefonabonnemang eller handla på avbetalning.

Amortering – den delen av din lånebetalning som gör att din skuld minskar

Ränta – det pris du får betala för att låna pengar eller det pris banken betalar för att de lånar pengar av dig (när du sätter in pengar på ett bankkonto)

Pant – en säkerhet som du kan vara tvungen att ställa om du vill låna pengar till t ex ett hus eller en bil

Borgen – att gå i borgen för någon innebär att man tar på sig att betala skulden i stället för den som man har gått i borgen för, om den inte betalar sin skuld

Konsumentköplagen – den lag som reglerar köp av varor i vanliga affärer. Konsumentköplagen ger tre års reklamationsrätt.

Reklamationsrätt – konsumentens rätt att klaga på varan och få den åtgärdad eller utbytt

Konsumenttjänstlagen – den lag som reglerar köp av tjänster

Distans- och hemförsäljningslagen – den lag som reglerar dörrförsäljning och distansförsäljning via postorder, internet, telefon etc. Den ger rätt att ångra köp inom 14 dagar.

Ångerrätt – möjlighet för köparen att ångra ett köp

Konsumentvägledare – vägledare som hjälper konsumenter att driva ärenden som berör köp av varor och tjänster

Allmänna reklamationsnämnden (ARN) – ger rekommendationer i tvister mellan köpare och säljare

Socialförsäkringar – det allmänna skyddsnet som omfattar alla som bor i Sverige

Premie – den avgift man betalar för att få ett försäkringsskydd

Självrisk – den kostnad man får stå för själv vid skada

Hemförsäkring – ett grundskydd som försäkrar dina saker och dig själv i viss utsträckning

Allriskförsäkring – s k drulleförsäkring som täcker olyckor även där man har varit slarvig

Trafikförsäkring – en obligatorisk försäkring för den som äger ett motorfordon. Den täcker skador som vållar en annan person eller dennes egendom

Pensionsförsäkring – en försäkring som kan börja tas ut efter 55 års ålder och som ger mer i pension om man vill sluta jobba

Sambolagen – den lag som reglerar samboförhållanden

Bohag – det som hör till ett hem – t ex möbler, prydnadssaker och köksredskap

Samboavtal – ett avtal som träffas mellan två människor som bor eller kommer att bo ihop under äktenskapsliknande förhållanden

Äktenskapsförord – ett avtal som sätter äktenskapslagarna ur spel

Föräldrapenning – en statlig ekonomisk ersättning för att man är hemma med sitt barn

Högskolepoäng – de poäng man får när man klarar sina examinationer på högskola och universitet. En poäng motsvarar en veckas studier.

Tenta – en tenta är ett muntligt eller skriftligt prov inom högskolan

Avhandling – en avhandling är den slutliga examinationsuppgiften för en forskarstuderande. Den är en större vetenskaplig undersökning som kritiseras av andra forskare.

Uppsats – en uppsats på högskolan är ett vetenskapligt arbete av mindre omfattning än en avhandling

PM – en PM eller promemoria är en uppsats i miniatyr

Bokföring – ett systematiskt sätt att hålla reda på företagets ekonomi och verksamhet

Affärsplan – en översikt över viktiga saker att hålla reda på när man ska starta ett företag

Meriter – sådant som kan eller har gjort som kan vara intressant för en arbetsgivare

Meritförteckning – en översikt över de meriter man har skaffat sig

CV (curriculum vitae) – samma sak som meritförteckning

Referenser – omdömen om dig som person eller arbetstagare

Arbetslöshetsförsäkring – ett skydd som hjälper den som blir arbetslös

a-kasseersättning – en ersättning som ger en högre ersättning än grundbeloppet om du uppfyller vissa villkor

Fackförening – en intresseförening som är till för att tillvarata sina medlemmars intressen. Oftast ansluter man sig till den fackförening som är knuten till det yrke man är anställd inom.

MBL (Medbestämmandelagen) – en lag som ger anställda ett visst inflytande i arbetslivet

LAS (Lagen om anställningsskydd) – en lag som ger en viss anställningstrygghet

Arbetsmiljölagen – en lag som reglerar miljön på arbetsplatsen

Diskrimineringslagen – en lag som syftar till att motverka diskriminering i samhälle och arbetsliv

Kapitel 6

Att diskutera

Gifta sig?

Diskutera de juridiska skillnaderna mellan att var sambo och att vara gift. Tror du att det även finns känslomässiga skillnader, i så fall vilka.

Vidare studier

- a) Diskutera vilka skäl som kan finnas för att studera vidare efter gymnasiet. Tror du att du skulle ha möjlighet att få jobb direkt efter gymnasiestudierna. I så fall vilka jobb?
- b) Vilka för- och nackdelar finns med att plugga vidare direkt, utan paus?

Lagen om anställningsskydd

Läs mer om lagen om anställningsskydd. I samhällsdebatten hävdas ibland att lagen gör det svårare för företag att anställa unga och att lagen därför behöver ändras för att minska ungdomsarbetslösheten. Hur ser du på frågan? Jämför gärna med lagstiftning och statistik i andra länder, exempelvis Danmark och Spanien.

Kap 6 Övning: En hushållsbudget

Gör din egen månadsbudget. Utgå från Konsumentverkets uppställning, fyll i det som gäller för dig. Om du tycker att dina kostnader skiljer sig från de schablonvärden som finns i tabellen så bör du ändra dem.

Att diskutera

Ser du något som du skulle kunna spara på utan att det skulle vara särskilt märkbart för dig? Hur kan du påverka dina inkomster?

Månadsbudget			
Inkomster		Utgifter	
		KVINNA 18-30 ÅR	MAN 18-30 ÅR
Lön/a-kassa/studiemedel	____		
Arvoden o ersättningar	____	1 240	1 600
Bidrag: bostads-, barn-, social-, studiebidrag	____	1 590	2 040
		1 400	1 400
		370	310
		540	540
		530	530
		520	520
		840	840
		100	100
Summa inkomster	____		
		Summa utgifter	

Källa: Konsumentverket 2010

Kap 7: Sveriges ekonomi – begrepp

Strukturomvandling – en process där tyngdpunkten i samhällsekonomin flyttas till andra sektorer. Några exempel är när jordbrukssamhället omvandlades först till ett industrisamhälle och sedan till ett tjänstesamhälle.

Konjunkturarbetslöshet – vid lågkonjunktur tvingas en del företag att minska produktionen eller att lägga ner verksamhet på grund av minskad efterfrågan på företagets produkter. Detta leder till att efterfrågan på arbetskraft minskar och det uppstår arbetslöshet.

Strukturarbetslöshet – arbetslöshet som kan uppstå vid strukturomvandling av samhällets näringsstruktur. Människors utbildning och kompetens kanske inte stämmer överens med den förändrade strukturen.

Offentliga sektorn – består i Sverige av staten, landstingen, kommunerna och socialförsäkringssektorn.

Inkomstskatt – grundas på din intjänade inkomst. Denna skatt dras som preliminärskatt innan lönen betalas ut. De flesta betalar enbart inkomstskatt till kommunen.

Sociala avgifter – kallas också *arbetsgivaravgifter* eftersom de betalas in av arbetsgivarna för att täcka bland annat pension och sjukförsäkring.

Moms – mervärdeskatten är en skatt på konsumtionen. Momsen läggs ovanpå priset och betalas av den som köper en vara eller tjänst.

Punktskatt – en extra konsumtionsskatt på vissa varor som exempelvis tobak, alkohol och bensin.

Skattetryck – skatternas andel i förhållande till ett lands BNP.

Finansplan – överblick av det ekonomiska läget i landet och tänkt ekonomisk politik. Finansplanen ingår i regeringens ekonomiska vårproposition som lämnas till riksdagen.

Budgetproposition – regeringens förslag till riksdagen när det gäller statens inkomster och utgifter under nästkommande år.

Överbalanserad budget – i en överbalanserad budget är inkomsterna högre än utgifterna.

Underbalanserad budget – i en underbalanserad budget är utgifterna högre än inkomsterna.

Riksgäldskontoret – myndighet som har som uppgift att sköta statens upplåning och att förvalta statsskulden (riksgälden).

Sveriges riksbank – är Sveriges centralbank och lyder formellt under riksdagen. Riksbanken sköter penningpolitiken och ger ut pengar.

Kreditinstitut – banker, bolåneinstitut och andra kreditmarknadsföretag är alla kreditinstitut som lånar ut kapital.

Aktiebolag – ägs av flera delägare som har aktier i bolaget.

Inflation – innebär en allmän prisstegring inom landet, dvs. att penningvärdet försämras.

Stagflation – en situation där det både råder inflation och stagnation av den ekonomiska tillväxten (hög arbetslöshet).

Reporänta – riksbankens styrränta som i sin tur påverkar bankernas räntor och därmed räntenivåerna i hela samhället.

Kap 7 Övning: Statsbudgeten

Utgå från den senaste statsbudgeten (finns på www.regeringen.se) och försök besvara följande frågor.

- Hur stora är statens planerade inkomster och utgifter i år?
 - Ungefär hur mycket är detta i procent i förhållande till värdet av den totala produktionen (BNP)?
- Varifrån får staten sina inkomster? Redogör för hur inkomsterna fördelas procentuellt bland de olika inkomstkällorna (skatter och avgifter, avkastning av egendom, försäljning av egendom, lån m.fl.).
- Beskriv hur statens utgifter procentuellt fördelar sig inom olika utgiftsslag (t.ex. utbildning, socialpolitik, hälsovård, försvarsutgifter etc.
 - Hur mycket använder staten för att upprätthålla sin egen förvaltning (byråkrati)?
 - Hur mycket får kungen?
 - Vilka av statens utgiftsposter tycker du att man kunde minska på?
 - Vad kunde enligt dig behöva mera stöd av staten?
- Hur stor är statsskulden för närvarande?
 - Hur stor del av statsskulden är upplånad utomlands resp. inom landet?
 - Ökar eller minskar statsskulden för närvarande?
- Hur stor är mervärdesskatteprocenten i Sverige?
 - På vad betalar man sänkt mervärdesskatt?
 - Ge exempel på några varor och tjänster är momsbefriade.
- Hur högt är skattetrycket (skattekvoten) i Sverige just nu?
 - Ta reda på hur högt skattetrycket var på:
 - 1950- talet
 - 1960- talet
 - 1970- talet
 - 1980- talet
 - 1990- talet?
- Hur mycket pengar kan man tjäna utan att behöva betala inkomstskatt?
 - Var går den s.k. "brytpunkten, dvs. där en inkomsttagare får betala också statlig inkomstskatt (förutom den kommunala)?
 - Hur hög är fastighetsavgiften i Sverige?

Kap 7 Övning: Vem sköter vad i samhällsekonomin?

Uppgift

Försök att besvara denna fråga genom att bedöma – antingen genom att gissa eller genom att ta reda på fakta – hur stor andel av BNP som produceras via den offentliga sektorn, kooperationen eller privata näringslivet. Skriv in dina svar som procent i tabellen nedan.

Fakta hittar du på SCB:s webbplats www.scb.se. Sök efter Bruttonationalprodukten.

		Offentliga sektorn			Kooperationen (ek. föreningar)	Privata näringslivet (aktiebolag etc.)	S:a
		Stat	Landsting	Kommun			
Varuproduktion	Livsmedel						100 %
	Bostäder						100 %
	Alkohol						100 %
	Vapen						100 %
Tjänsteproduktion	Polis						100 %
	Gymnasieutbildning						100 %
	Sjukvård						100 %
	Renhållning						100 %
	Kollektivtrafik						100 %
	Taxi						100 %
	Banktjänster						100 %

Att diskutera efteråt

- Hur tycker du att det borde vara? Skriv in dina egna förslag innanför parantes där du så önskar.
- Vilka verksamheter anser du måste skötas av den offentliga sektorn? Hur skulle det gå för oss individer om marknaden inte dessa verksamheter reglerades?
- Skall den offentliga sektorn värna alla medborgares intressen eller enbart ge sitt stöd till de svagaste?

Kap 8 Den globala ekonomin – begrepp

Multinationella företag – företag med dotterbolag och produktion i många länder.

Transnationella företag – multinationella företag vars koppling till ursprungslandet blir så svag att de kan räknas som världsomspännande aktörer.

Export – försäljning av varor eller tjänster till utlandet.

Import – inköp av varor eller tjänster från utlandet.

BRICS-länderna – sammanfattande förkortning av namnen på fem länder med starkt växande ekonomier: Brasilien, Ryssland, Indien, Kina och Sydafrika.

NIC-länder – står för Newly Industrialized Countries och innebär alltså nya industriländer; som t.ex. Sydkorea, Taiwan, Singapore, Malaysia, Filippinerna och Thailand.

Handelsbalans – sammanställning av ett lands export och import av varor. Positiv handelsbalans innebär att exporten är större än importen. Om man även vill räkna med export och import av tjänster talar man om bytesbalansen.

Internationell arbetsfördelning – en internationell arbetsfördelning innebär att olika länder specialiserar produktionen efter sina förutsättningar.

Stordriftsfördelar – tillverkning i stor skala är ofta mer lönsam eftersom tillverkningskostnaden per enhet blir lägre då teknik och arbetskraftens kunskaper kan utnyttjas med effektivitet. Ett företag som har en stor marknad för sina produkter får alltså stordriftsfördelar.

Frihandel – handel mellan olika länder som sker fritt över nationsgränserna utan olika handelshinder i form av t.ex. tullar, fastställda importkvoter eller exportbegränsningar.

Protektionism – importbegränsningar, t.ex. tullar, subventioner och importkvoter, som syftar till att skydda produktionen inom landet mot konkurrens från utlandet.

Subventioner – innebär ekonomiskt stöd från staten. Inom internationell handel används subventioner för att stödja den inhemska produktionen och på så vis minska importen.

Frihandelsområde – inom ett frihandelsområde har de länder som ingår inga tullar eller andra handelshinder mellan sig. Däremot har varje land kvar sina egna handelshinder mot omvärlden.

Tullunion – inom tullunionen finns inga tullar eller andra handelshinder mellan medlemsländerna. Mot omvärlden har tullunions medlemmar gemensamma tullar m.m.

Gemensam marknad – inom en gemensam marknad, som EU:s inre marknad, är det inte bara varor och tjänster som omfattas av fri rörlighet. En gemensam marknad kan beskrivas som en tullunion där även människor och pengar kan röra sig fritt mellan medlemsländerna.

EMU – ekonomisk och monetär union där de fullt deltagande länderna har den gemensamma valutan euro.

Europeiska centralbanken (ECB) – fungerar som centralbank för länderna inom euroområdet. Centralbanken sköter bl.a. penningpolitiska frågor.

Fast växelkurs – innebär att centralbanken upprätthåller ett stabilt pris på landets valuta.

Rörlig växelkurs – betyder att valutans pris avgörs av efterfrågan

Kapitel 8

Att diskutera

Varför handlar länder med varandra?

Diskutera olika drivkrafter bakom länders utrikeshandel. Diskutera också vilka som vinner och vilka som förlorar på världshandeln.

Protektionism eller frihandel?

Man kan se utrikeshandel som ett hot eller som en möjlighet. Utifrån dessa attityder har det uppstått två förhållningssätt till handel; protektionism och frihandel. Redogör för de centrala tankegångarna bakom dessa handelspolitiska doktriner. Ge också några kritiska synpunkter på respektive doktrin.

Sverige och globaliseringen

Att företag lämnar Sverige eller köps upp av andra utländska företag har diskuterats mycket.

- Försök beskriva den aktuella situationen vad gäller utflyttning och uppköp.
- Anser du att detta är ett problem för Sverige? I så fall, vad kan vi göra för att få företagen att stanna kvar?

EMU:s konvergenskriterier

- Ta reda på hur Sveriges ekonomi för tillfället förhåller sig till EMU-kriterier. Klarar vi oss?
- Ta också reda på hur det går för andra EU-länder som står utanför EMU. Vilka skulle kunna söka medlemskap i EMU – och vilka?
- Sverige valde – tillsammans med Storbritannien och Danmark – att inte införa euro och därmed bli fullvärdig medlem av EMU. Varför då? Vad tycker du själv om dessa argument?

Fast eller rörlig växelkurs?

Efter att Sverige bytt från fast till rörlig växelkurs sa en nationalekonom så här: "Sunt att kronan får sitt rätta värde på en fri marknad, tycker nationalekonomen".

Försök att förklara innebörden i detta påstående genom att diskutera för- och nackdelar med fast respektive rörlig växelkurs. Vilka möjligheter och begränsningar ger detta för den ekonomiska politiken i ett litet enskilt land med stor utrikeshandel, exempelvis Sverige?

Löneökningar och växelkursförändringar

Antag att lönerna i Sverige under en längre period (flera år) stiger snabbare än lönerna i länder med vilka vi har stor utrikeshandel. Vad händer med den reala växelkursen om den svenska kronans kurs är fast gentemot de andra valutorna, respektive om den är rörlig?

Ditt utlandsberoende

Tänk dig att Sveriges handel med omvärlden upphörde: De enda varor vi kunde köpa var sådana som tillverkades i Sverige. Hur skulle detta förändra ditt liv?

Utländsk arbetskraft

Vissa länder har en arbetskraft med hög utbildning, andra en lågutbildad arbetskraft. Det finns fördelar med båda alternativen. Vilka då? Vilket av dessa båda alternativ tror du är bäst för ett land på lång sikt? Motivera ditt svar.

Små länder är för frihandel

Ofta är mindre länder för frihandel, medan större länder är emot. Vad beror detta på?

Fattigare länder och världsmarknaden

Många av världens fattigaste länder deltar nästan inte alls i världshandeln. Vad anser du att man skulle kunna göra för att underlätta för dem att sälja sina produkter på världsmarknaden?

Vad kan du själv göra?

Skillnaden mellan världens rika och världens fattiga är mycket stor. Du bor själv i ett av de rika länderna. Är du beredd att på något sätt förändra ditt sätt att leva för att de fattigaste i världen ska få det bättre? Hur tror du att skillnaderna mellan rika och fattiga i världen kan minskas?

Kap 8 Övning: Made in Sweden?

Från vilka länder kommer de kläder och saker som du använder? Undersök dina egna och dina klasskamraters kläder, skor, klockor, mobiltelefoner, ryggsäckar eller annat.

Välj ut tre saker som du ska ta reda på mer om. I vilka länder är de tillverkade? Skriv ned detta i tabellen nedan.

Vara	Ursprungsland

Ni kan också göra en världskarta där alla i klassen drar en pil från varje varas tillverkningsland till Sverige.

Att diskutera

1. Från vilka länder eller regioner kommer de flesta varorna? Är det någon del av världen som dominerar? Varför i så fall?
2. Antagligen kommer en stor del av de varor ni undersökt från andra länder än Sverige. Finns det nackdelar med att köpa så mycket varor från utlandet? Vilka är fördelarna?
3. Hur stor del av varorna kommer från Sverige? Vad är det för typ av varor?
4. Skulle det gå att klara sig bara på varor som är tillverkade i Sverige? Hur skulle vardagen se ut i så fall? Ge exempel på varor som då skulle saknas.

Kap 8 Övning: Världsbyn

Om världen skulle krympas till en by som har 100 innevånare, hur tror du att den byn skulle se ut?

	Ditt svar	Rätt svar
1. Hur många av byns innevånare är:		
a. asiater	_____	_____
b. amerikaner	_____	_____
c. afrikaner	_____	_____
d. européer	_____	_____
2. Hur många av byns män är:		
a. kvinnor	_____	_____
b. män	_____	_____
3. Hur många är analfabeter, dvs. är över 15 år och inte kan läsa?	_____	_____
4. Hur många av byns invånare:		
a. lever på mindre än 1 dollar per dag?	_____	_____
b. är undernärda?	_____	_____
5. Hur många av byns innevånare äger en dator?	_____	_____

Allmänna frågor

7. Hur många människor lever idag på vårt jordklot?	_____
8. Hur många människor beräknas enligt FN leva på jorden år 2050?	_____
9. Hur många länder finns det idag?	_____
10. I vilken världsdel finns de allra fattigaste länderna?	_____
11. Hur många rätt fick du?	_____

Kap 8 Övning: Världsbyn – RÄTT SVAR

Om världen skulle krympas till en by som har 100 innevånare, hur tror du att den byn skulle se ut?

	Ditt svar	Rätt svar
1. Hur många av byns innevånare är:		
a. asiater	_____	_____60_____
b. amerikaner	_____	_____14_____
c. afrikaner	_____	_____15_____
d. européer	_____	_____11_____
2. Hur många av byns män är:		
a. kvinnor	_____	_____50_____
b. män	_____	_____50_____
3. Hur många är analfabeter, dvs. är över 15 år och inte kan läsa?	_____	_____12_____
4. Hur många av byns invånare:		
a. lever på mindre än 1 dollar per dag?	_____	_____18_____
b. är undernärda?	_____	_____11_____
5. Hur många av byns innevånare äger en dator?	_____	_____16_____

Allmänna frågor

7. Hur många människor lever idag på vårt jordklot?	_____6,6 miljarder_____
8. Hur många människor beräknas enligt FN leva på jorden år 2050?	_____9,2 miljarder_____
9. Hur många länder finns det idag?	_____192_____
10. I vilken världsdel finns de allra fattigaste länderna?	_____Afrika_____
11. Hur många rätt fick du?	_____

Kap 9 Politikens grunder – begrepp

Diktatur – ett styrelseskick den politiska makten är koncentrerad till en eller ett fåtal personer eller en viss grupp.

Auktoritär – diktatur är ett auktoritärt styrelsesätt där ledarna styr efter eget godtycke utan särskilt stor hänsyn till folkviljan. I ett auktoritärt system använder ledarna ofta principen ”att söndra och härska”, dvs. att gärna skapa splittring och konkurrens mellan olika grupper i samhället. Våld och hot används också som maktmedel.

Totalitär – i ett totalitärt styrelseskick har man gått ett steg längre än i det auktoritära. Här kontrolleras även den minsta gruppering i samhället genom angiverisystem, där medborgare anger varandra.

Propaganda – medvetet och systematiskt försök till påverkan av människors åsikter, tankar och handlingar. Det kan ske genom bl.a. ordval, språk, bilder och symboler.

Parlament – ett lands lagstiftande församling som består av valda representanter för folket. Denna folkrepresentation har olika namn i olika länder; i Sverige är det riksdagen.

Demokrati – ordet kommer från grekiskan och betyder folkstyre. Det finns olika former av demokrati, men oftast avses politisk demokrati. Ett demokratiskt styrelseskick brukar kännetecknas av: allmän och lika rösträtt; allmänna, fria och hemliga val; yttrande-, mötes- och tryckfrihet; rättsäkerhet och majoritetsbeslut.

Folkdemokratier – många kommunistiska stater kallade sig efter andra världskriget för folkdemokratier. Här avsågs i första hand ekonomisk demokrati. Folket skulle, genom staten, skulle äga produktionsmedlen (maskiner, fabriker m.m.)

Majoritetsprincipen – en form för beslutsfattande som är mycket vanlig i politiskt beslutsfattande, men även i olika organisationer och företag. Principen innebär att flertalets (majoritetens) åsikt ska råda. Det finns dock olika krav på hur stor majoriteten måste vara (se boken på sidan 276).

Konsensus – innebär enighet, dvs. att alla måste vara överens för att ett beslut ska kunna fattas.

Medborgarförslag – en möjlighet för invånarna i en kommun eller ett landsting att väcka förslag i fullmäktige. Varje kommun beslutar själv om denna möjlighet ska få förekomma där.

Tredje statsmakten – massmedierna kallas ofta för den tredje statsmakten (efter riksdag och regering) p.g.a. sitt inflytande över politiken.

Konstitution – ett lands författning, grundlagar eller konstitution innehåller bl.a. de viktigaste reglerna för hur landet styrs och de medborgerliga fri- och rättigheterna. De är också svårare att ändra en grundlag än andra lagar.

Praxis – innebär oskrivna regler som i stället bygger på sedvänja eller tradition.

Kapitel 9

Att diskutera

Demokrati och minoriteter

Många gånger fattas demokratiska beslut genom att majoritetens vilja får styra i en fråga. Samtidigt ska mänskliga rättigheter råda. Två viktiga FN-konventioner är:

- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter.
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

Diskutera hur minoriteter behov och rättigheter ska kunna skyddas samtidigt som den demokratiska principen om majoritetsbeslut ska fungera?

Hur långt får en demokrati gå för att skydda systemet?

En diskussion som blossat upp efter exempelvis olika terrordåd är vilka medel som ett demokratiskt system bör och kan använda för att skydda sig. Ska staten kunna minska rättsäkerheten och kunna fängsla misstänkta terrorister utan rättegång, ska olika avlyssningsmetoder kunna användas friare av polisen? Den typen av åtgärder kan naturligtvis bidra till att stoppa vissa terrordåd, samtidigt åsidosätts demokratiska principer.

Diskutera om sådana demokratiska begränsningar kan vara nödvändiga eller om det finns andra sätt som demokratiska stater kan agera på.

Nya demokratier i världen

Läs teorirutan om demokratiseringsteori och demokratins tre vågor.

Diskutera vilka nya länder i världen som ni tror kan komma att demokratiseras inom kort. Vad talar för att dessa länder ska bli demokratier? vilka hinder/problem kan de möta på vägen?

Demokratiskt fattade beslut

År 1971 skulle almarna i Kungsträdgården fällas enligt beslut i Stockholms demokratiskt valda kommunfullmäktige. Många stockholmare ville uppenbarligen bevara dem. Efter en strid mellan poliser och demonstranter stoppades fällningen och kommunfullmäktige fick ändra sig.

Diskutera huruvida det är bra eller dåligt ur demokratisk synvinkel att politiker ändrar sig efter opinionen?

Kap 9 Övning: ATT JÄMFÖRA VALSYSTEM

SITUATION

Det finns fem mandat att fördela i en valkrets. 3 partier ställer upp i valet. Valresultatet blir på följande sätt:

PROPORTIONELLT VALSYSTEM

1 valkrets med 5 mandat

Parti A = 20%

Parti B = 40%

Parti C = 40%

MAJORITETSVALSYSTEM

med 5 enmansvalkretsar

valresultat i %

	Parti A	Parti B	Parti C
Valkrets 1	20	55	30
Valkrets 2	10	25	65
Valkrets 3	10	30	60
Valkrets 4	25	40	35
Valkrets 5	40	50	10

UPPGIFT

1. Hur många mandat får varje parti med respektive valsystem?

	PROPORTIONELLT VALSYSTEM	MAJORITETSVALSYSTEM
PARTI A		
PARTI B		
PARTI C		

2. Vilka slutsatser drar du av detta?

3. Vilka för- och nackdelar finner du med respektive valsystem?

Kap 9 Övning: Politiska ideologier

Kunskapsform	Mål	Medel (Undervisningsupplägg)
Fakta	▪ Att förstå ideologiernas historiska bakgrund. Hur har olika värderingar växt fram och varför? ▪ Att eleverna ska känna till de viktigaste huvuddragen hos de olika stora ideologierna; liberalism, konservatism, socialism samt fascism och nazism. Vad är utmärkande för de olika ideologierna? Vilka väsentliga likheter och skillnader finns det?	Genomgång av de olika ideologierna samt efterföljande diskussioner. <i>Frågor att diskutera: Vilka likheter och skillnader finns? Var befinner sig Sverige ideologiskt? Vad är bra och dåligt med de olika ideologierna?</i>
Förståelse	▪ Att förstå begreppet ideologi och kunna konkretisera det. ▪ Att förstå att olika värderingar är produkter av sin tid och formas av människors olika omvärld och levnadssituation.	Genomgång av ideologibegreppet. Eleverna får göra en gruppövning om att bygga ett samhälle utifrån olika förutsättningar och själva ta ställning till vad som är viktigt och vilka värderingar som skall gälla.
Färdighet	▪ Att använda sina kunskaper om de olika ideologierna till att känna igen den ideologiska bakgrunden till olika texter och uttalanden. ▪ Att kunna plocka ut de väsentligaste delarna i en text för att först kärnan eller textens budskap och innehåll,	Textanalys. Eleverna ska analysera kortare texter från bl.a. olika partiprogram och öva på att känna igen vilka ideologier som ligger bakom. Som hjälp får de olika saker de ska leta efter och som kännetecknar en ideologi som t.ex. människosyn och grundvärderingar.
Förtrogenhet	Att "känna" de olika ideologierna, dvs. att kunna sätta sig in i olika ideologier och se på samhället utifrån olika ideologiska perspektiv. Detta förutsätter att man även kan kliva ut från sitt eget sätt att tycka och tänka.	Retorikövning. (se nedan) Eleverna får gruppvis representera olika ideologier och ska utifrån den givna ideologin svara på en specifik fråga och även kritisera och ifrågasätta de övriga ideologierna.

Kap 9 Övning: Retorikövning

Detta är en gruppövning där varje grupp ska representera var sin ideologi (liberalismen, konservatismen, socialismen eller fascismen) och utifrån er ideologi så ska ni svara på en specifik fråga.

Inom varje grupp så kommer det att finnas fyra olika roller och var och en av dessa roller har en speciell uppgift.

Roller

Inledare: Denna person är den första personen som ska tala för gruppen. Den ska introducera den ideologi som gruppen står för genom att kortfattat beskriva huvuddragen, d.v.s. det som är utmärkande med just er ideologi.

Fördjupare: Efter inledaren så kommer fördjuparen. Den här personen ska tala om hur gruppen, utifrån sin ideologi, ställer sig i den aktuella sakfrågan. (Frågan står längst ner på pappret).

Kritiker: Den tredje personen som talar är kritiker. Hon ska kritisera de övriga ideologierna. Utifrån den ideologi som man tillhör så ska man alltså tala om vad man inte tycker är bra med de andra ideologierna (ex ifrågasätta deras människosyn och värderingar) och varför.

Sammanfattare: Den sista personen som talar ska göra en sammanfattning av de viktigaste punkterna som de tidigare i gruppen har sagt och som man vill lyfta fram för att förtydliga budskapet.

Alla grupper kommer att ha samma fyra roller, det är bara ideologierna som skiljer. Alla i gruppen ska ansvara för varsin roll. Detta innebär att man ansvarar för själva framförandet, däremot så ska hela gruppen jobba tillsammans med alla roller och hjälpa varandra.

Regler

1. Sammanlagt kommer gruppen att få max 8 minuter på sig att tala. Det är upp till er inom gruppen att själva välja hur ni vill fördela taltiden mellan rollerna. Jag kommer att ha koll på vilken taltid alla har och när tiden är ute så stannar jag klockan och turen går över till nästa person. Det är alltså viktigt att planera sitt framförande väl så att man får sagt det man vill säga under den tid man har.
2. Man får endast tala när man har sin taltid. Detta innebär alltså att man inte får svara på någon annans framförande eller komma med kommentarer.
3. Man får inte gå till personangrepp. Detta är extra viktigt att tänka på den som har rollen som kritiker. Denna person ska kritisera de andra ideologierna på sakliga grunder.

Fråga: Hur ska man bekämpa eller förebygga brottslighet?

Till läraren:

Roller i retorikövningen:

Inledare: Syftet är att man här ska hitta de mest utmärkande dragen med sin ideologi och presentera dem för de övriga, dvs. beskriva kortfattat vad ideologin egentligen står för. Här kommer egentligen den rena faktakunskapen in.

Fördjupare: Här är syftet att eleverna verkligen får träna på att koppla från sitt eget sätt att tänka och försöka svara på en viktig samhällsfråga utifrån ett bestämt ideologiskt perspektiv. För att klara denna uppgift måste man ha fakta, men även färdighet och förtrogenhet.

Kritiker: Här får eleven också träna på perspektivtagande, men ska använda sin ideologiska perspektiv till att kritisera och ifrågasätta andra ideologier vilket innebär att eleven måste synliggöra viktiga skillnader och likheter mellan de olika ideologiernas människosyn och värderingar. Det innebär även en träning i att ge kritik på ett sakligt sätt utan att håna eller gå till personangrepp.

Sammanfattare: Syftet med denna roll är ungefär detsamma som med den första, att plocka ut de viktigaste punkterna och göra en kort sammanfattning. Skillnaden är att den här personen ska sammanfatta det viktigaste av det som kamraterna tidigare sagt.

(Idé av Lisen Christensen, 2006)

Kap 9 Övning: VAD ÄR DEMOKRATI?

Läs igenom nedanstående citat och besvara sedan frågorna längst ned.

1. *"Demokrati är styrelse för folket, genom folket och för folket."*
(Abraham Lincoln)
2. *"Demokrati är världens sämsta statskick - om man bortser från alla andra."*
(Winston Churchill)
3. *"Demokrati är nödvändigbeten att då och då ge efter för andra människors åsikter".*
(Winston Churchill)
4. *"Om ni vaknar klockan fyra på morgonen av en knackning och vet att det är mjölkbudet, då lever ni i en demokrati."* (Winston Churchill)
5. *"En av förutsättningarna för en demokratisk sammanlevnad är att man förstår att man inte ensam har rätt."*
(Alf Ahlberg, filosof och författare)
6. *"Majoriteten har rätten att regera, minoriteten har rätten att opponera, kritisera majoriteten och försöka å sin sida bli en majoritet."*
(Giuglielmo Ferrero, italiensk historiker)
7. *"En äkta demokrati är de fattigas demokrati, demokrati FÖR folket, INTE demokrati för de rika."*
(Lenin, Sovjetunionens grundare)
8. *"Den av arbete eller nöd förslavade bygger ingen demokrati."* (okänd)
9. *"Demokrati: en stat där du säger som du vill och gör som du blir tillsagd."*
(Red Top, kåsör i Dagens Nyheter)

Uppdrag

- a. Vilken av ovanstående definitioner tycker du bäst ringar in begreppet demokrati?
- b. Försök att formulera din syn på demokrati i form av en egen definition.

Kap 10

Personligt engagemang – begrepp

Civila samhället – den del av samhället som består av föreningar, organisation och olika nätverk.

Medborgarandan – uttrycker hur engagerade medborgarna är i olika samhällsfrågor.

Allmän och lika rösträtt – alla medborgare får rösta och allas röst väger lika mycket.

Folkrörelserna – samlingsbegrepp för flera folkliga rörelser som uppstod under andra halvan av 1800-talet. Exempel: arbetarrörelsen, kvinnorrörelsen, frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen, idrottsrörelsen.

Vänstervågen – en ungdomligt präglad socialistisk revoltrörelse på 1960-talet som ifrågasatte de äldre generationernas prioriteringar.

Mångkulturellt samhälle – ett samhälle som präglas av många olika etniska grupper med skilda kulturella uttryck.

Könsmaksordning – en teori om att kvinnor systematiskt missgynnas i ett samhälle som har mannen som norm.

Röstplikt – innebär att man är tvungen att rösta i politiska val.

Medborgarförslag – förslag som väcks av enskilda medborgare i en kommun.

Medborgarpanel – en strategiskt sammansatt grupp medborgare i en kommun som fungerar som bollplank och idégivare åt de politiska makthavarna.

Opinionsbildning – att påverka det allmänna medvetandet hos människor, ofta via massmedier.

Lobbying – att genom direktkontakter med politiker och tjänstemän försöka påverka beslutsfattandet så att det blir som man själv vill ha det.

Bojkott – att inte köpa varor av vissa företag.

Aktivism – aktiv opinionsbildning, ofta genom spektakulära aktioner riktade mot t ex porrbutiker, minkfarmar etc.

Civil olydnad – att vägra finna sig i demokratiskt fattade beslut och stå för det öppet.

Enfrågerörelser – rörelser och partier som fokuserar på en fråga.

Kapitel 10

Att diskutera

Folkrörelser eller nya former för engagemang

Under 1800-talet och tidigt 1900-tal slöt sig många svenskar samman i olika föreningar som på olika sätt drev medlemmarna frågor i samhället. Exempel på folkrörelser är arbetarrörelsen, kvinnorörelsen och nykterhetsrörelsen.

Diskutera varför folkrörelserna tappar medlemmar idag? Är människors engagemang mindre eller tar det sig andra former, i så fall vilka? Om du skulle vilja driva en för dig viktig samhällsfråga, hur skulle du gå till väga?

Civil olydnad

Civil olydnad mot fattade beslut förekommer bland trädkramare som vill stoppa motorvägsbyggen, husockupanter som vill hindra att hus rivs, abortmotståndare som vill stänga abortkliniker och bland enskilda hastighetsöverträdare bland annat. I vilka fall kan sådan ohörsamhet vara försvarbart?

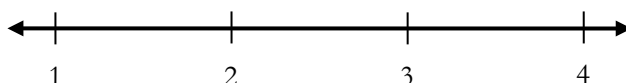
Kap 10 Värderingsövning: MOTSATSER

Vem är du? Placera in dig själv på skalan!

1. KRIG OCH FRED

PACIFIST-PALLE

är emot varje form av våld eller krigshandling

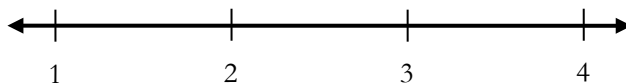
KRIGS-KNUTTE

tycker att krig är nödvändigt och enda sätt att lösa konflikter.

2. POLITISK AKTIVITET

PROTEST-PALLE

demonstrerar mot allt han tycker är fel, är med i flera påtryckningsgrupper, studiecirklar mm.

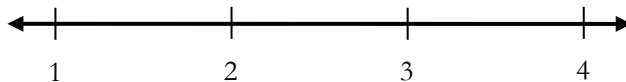
DET-ORDNAR-SIG-OLLE

intresserar sig inte för politik och skulle aldrig protestera eller vara politiskt aktiv.

3. NATIONALISM

VÄRLDSMEDORGAR-VERA

vill att gränser mellan folk ska suddas ut

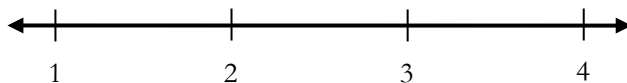
FOSTERLANDS-FIA

är trogen sitt hemland, vill försvara det och dess ideal till varje pris.

4. VÅLD

FEGE FREDRIK

undviker våld i alla lägen, ger sig hellre än försvarar sig

VÅLDSAMMA VALLE

tycker det är tufft att hota, tar gärna initiativ till bråk

Kap 10 Värderingsövning: VAD TYCKER DU?

Rangordna följande:

1. Vilket område bör ges mest ekonomiskt stöd

- rymdforskning
- cancerforskning
- militär försvarsforskning
- fredsforskning

2. Du är inkallad för att göra värnplikten och får välja mellan dessa alternativ:

- vapenfri tjänst inom sjukvården
- vanlig menig i armén
- befälselev vid flygvapnet
- totalvägra värnplikten

3. Vilket våld är värst?

- terroristsprängning av civilt flygplan
- krypskytte mot civila i Bosnien
- ockupation av en nation
- att slå sitt barn

4. Klassen har gjort en insamling av pengar. Vad ska pengarna användas till?

- bidrag till Svenska freds- och skiljedomsföreningen
- göra en skidresa till Alperna
- bidrag till någon befrielseörelse i Afrika
- bidrag till organisationen Kvinnor för fred.

5. Vilket av följande problem är värst i världen?

- miljöförstöring
- orättvis resursfördelning
- terrorism
- upprustning

6. Vad skulle Sverige klara sig bäst utan?

- försvaret
- barnomsorg
- TV
- skola

Instruktion till läraren

- Be eleverna att först individuellt rangordna uppgifterna i värderingsövningen
- Sätt dem sedan i grupper om 4-6 elever för att diskutera och jämföra sina prioriteringar.
- Om man vill spetsa till det hela kan man låta varje grupp försöka enas kring ett gemensamt svar.

Kap 11 Svensk politik – begrepp

Parlamentarism (parlamentarisk demokrati) – statskick där regeringen måste ha parlamentets förtroende för sin politik. Om detta stöd saknas måste regeringen avgå. Finns bland annat i Sverige, Danmark och Storbritannien.

Maktindelning (presidentstyre) – statskick där den politiska makten delas mellan en lagstiftande (parlamentet), styrande (presidenten) och en dömande (Högsta domstolen) makt. Finns bland annat i USA, Frankrike och Finland.

Författning (konstitution, grundlag) – den samling av grundläggande reglerna för hur politiska beslut ska fattas och verkställas i ett land. Den svenska författningen består av fyra grundlagar: Regeringsformen, Successionsordningen, Tryckfrihetsförordningen och Yttrandefrihetsgrundlagen

Republik – stat i vilken den högsta politiska makten är vald av folket.

Monarki – stat i vilken den högsta politiska makten går i arv inom en familj.

Konstitutionell monarki – i en demokrati är monarkens makt alltid begränsad av författningen (konstitutionen). Motsats: absolut monarki.

Statschef – statsöverhuvud; en stats högste företrädare. Kallas vanligtvis president i en republik och kung eller drottning i en monarki.

President – statschef i en republik. I många stater är presidenten också regeringschef.

Statsminister – benämning på regeringschefen i Sverige samt övriga nordiska länder.

Parti – sammanslutning av människor med liknande åsikter i olika samhällsfrågor.

Nominera – utse

Block – gruppering av partier med liknande åsikter som ofta samverkar i politiken, t.ex. det borgerliga blocket. Kallas även allians.

Populism – politik som hämtar sina åsikter från ”vanligt folk”. Hämtar ofta sin näring ur ett folkligt missnöje i en speciell fråga, t.ex. invandringspolitik. Därför kallas populistiska partier för missnöjespartier.

Enfrågeparti – partier som anses bygga sin politik kring en fråga, t.ex. miljön, könsdiskriminering.

Extremistpartier – partier som befinner sig på ytterkanten på den politiska vänster-högerskalan, t.ex. extremvänster och ultrahöger. Även beteckning på partier som inte omfattar demokratiska värderingar.

Valsystem – det sätt som ett land utser sina politiker.

Proportionellt valsystem – valmetod där varje parti får mandat (platser i parlamentet) i förhållande till antalet röster.

Majoritetsval – valmetod där det parti eller den person som fått mest röster får alla mandat.

Partival – valmetod där väljarna röstar på partier. Varje parti har innan valet vilka kandidater som ska stå på valsedeln.

Personval – valmetod där väljarna röstar direkt på personer.

Mandat – plats i folkförsamlingen (parlamentet) som representant för sina väljare.

Fasta mandat – de mandat som fördelas mellan de olika valkretsarna i förhållande till hur många röstberättigade som bor där. De fasta mandatena är 310 stycken.

Utjämningsmandat – de mandat som (efter att de fasta mandaten är fördelade) fördelas mellan partierna i syfte att åstadkomma en proportionell fördelning mellan partierna inom hela riket.

Spärregler – regler som ska förhindra att alltför många småpartier kommer in i riksdagen och förhindrar arbetet där. Ett parti måste ha fått minst fyra procent av samtliga röster i landet för att få vara med i mandatfördelningen (fyraprocentspärren) eller så måste ett parti ha fått mer än tolv procent i en valkrets.

Konstitutionsutskottet (KU) – riksdagsutskott som främst granskar att regeringen arbetar enligt författningen (konstitutionen).

Frågestund – ett möte i riksdagen där riksdagsledamöterna kan ställa frågor till de olika statsråden. Det finns enkla frågor och mer omfattande frågor, s.k. interpellationer.

Interpellation – en mer omfattande fråga från riksdagen till ett statsråd.

Misstroendeförklaring – omröstning i riksdagen förklarar sitt misstroende för hela regeringen eller för ett enskilt statsråd. Om mer än hälften av riksdagen förklarar sitt missnöje måste regeringen eller statsrådet avgå. Regeringen kan klara sig om den utlyser nyval inom en vecka.

Riksrevisionen – myndighet som lyder under riksdagen och har till uppgift att granska statsförvaltningen. Speciellt kontrollerar den hur korrekt och effektivt myndigheterna använder skattemedlen.

Justitieombudsmannen (JO) – riksdagens ombudsman (eg. 4 personer) som kontrollerar hur väl myndigheterna i sitt arbete följer lagar och förordningar.

Motion – förslag från en ledamot av en vald församling, t.ex. en riksdagsledamot.

Proposition – förslag till riksdagen från regeringen.

Plenum – sammanträde i riksdagen där samtliga ledamöter deltar.

Kammaren (Plenisalen) – den lokal i riksdagshuset där riksdagen sammanträder.

Utskott – arbetsgrupper inom riksdagen som bereder de olika ärendena.

Remiss – överlämna, skicka. Inför viktiga beslut remitteras vissa ärenden till berörda personer för att dessa ska få ge sina synpunkter.

SOU – Statens offentliga utredningar.

Betänkande – yttrande. När exempelvis en utredning är klar skickas det som ett betänkande till riksdagen.

Acklamation – ett beslut fattas genom bifallsrop från mötesdeltagarna.

Votering – omröstning.

Svensk Författningssamling (SFS) – skriftserie i vilken nya lagar publiceras.

Statsråd (minister) – regeringsmedlem.

Departement – del av regeringskansliet som förbereder och efterarbetar ärenden som avgörs av regeringen.

Majoritetsregering – regering i vilken de ingående partierna har majoritet i parlamentet.

Minoritetsregering – regering som inte har egen majoritet i riksdagen och därför måste lita på stöd från andra riksdagspartier.

Koalitionsregering – regering som består av två eller flera partier.

Samlingsregering – regering som består av samtliga partier i riksdagen. Bildas ofta under kris eller allvarigare kriser då en nationell samling krävs.

Förvaltning (administration) – sköter något för någon annans räkning. Exempelvis ser statsförvaltningen till att beslut som är fattade av riksdag och regering blir genomförda.

Län – statligt förvaltningsområde inom en region. Sverige är indelat i 21 län.

Länsstyrelse – högsta statliga organ inom ett län.

Landshövding – chefen för länsstyrelsen.

Residensstad – stad där länsstyrelsen och landshövdingen finns; länets ”huvudstad”.

Offentlighetsprincipen – viktig princip som ger allmänheten rätt att ta del av offentliga handlingar.

Kommunalt självstyre – den beslutanderätt i vissa frågor medborgarna har inom ett landsting eller i en kommun.

Kommun (primärkommun) – område med lokalt självstyre, t.ex. om skola, renhållning och brandförsvaret. I Sverige finns cirka 290 kommuner.

Landsting (sekundärkommun) – område med regionalt självstyre, t.ex. om sjukvård och kollektivtrafik. I Sverige finns 20 landsting. Vissa av dessa kallas regioner.

Kommunfullmäktige – kommunens ”riksdag”.

Kommunstyrelse – kommunens ”regering”.

Kommunalfullmäktige – ledamot av kommunstyrelsen. I Stockholm kallas det borgarråd.

Landstingsfullmäktige – landstingets ”riksdag”.

Landstingsstyrelse – landstingets ”regering”.

Landstingsråd – ledamot av landstingsstyrelsen.

Inre marknaden – områden inom EU där fri rörlighet råder för varor, tjänster, människor och kapital.

Subsidiaritetsprincipen (närhetsprincipen) – princip inom EU som säger att beslut ska fattas så nära medborgarna som möjligt. Det innebär att vi i Sverige ska få bestämma om sådant som främst angår oss svenskar.

Europaparlamentet – EU:s folkvalda församling.

Ministerrådet (Europeiska Unionens råd) – högsta politiska organ inom EU. I ministerrådet träffas enbart medlemsländernas ansvariga ministrar för de frågor som ska behandlas.

Kapitel 11

Att diskutera

Representativ demokrati

Många beslut fattar vi människor själva. Men i vissa fall måste dessa beslut vara gemensamma och gälla alla. Vi kan exempelvis inte låta var och en avgöra om man vill köra på vänster eller höger sida. Sådana beslut fattas av våra valda politiker.

I Sverige har vi ett representativt demokratiskt system – vi röstar på ett politiskt parti som agerar som representanter åt oss. Många menar att detta ger politiker och tjänstemän direkt under politikerna alltför stort inflytande.

- Anser du att det är viktigt med ett högt medborgerligt deltagande i politiken?
- Hur kan vi öka deltagandet och intresset för samhällsfrågor?
- Vilka hinder i den politiska processen och i de politiska partierna ser du?
- Finns det alternativ till dagens politiska system eller anser du att det vi har är tillräckligt bra?

Monarki eller republik?

Monarki betyder egentligen envælde (mono = en, krati = vælde).

En del anser därför att en monarki inte hör hemma in ett modernt demokratiskt samhälle. Det är en trist kvarleva från en tid då enväldiga monarker styrde sin befolkning. Att dessutom statschefen ärver sin befattning ses också som något gammaldags. I stället borde folket välja sitt statsöverhuvud – så gör man i en *republik*.

Andra tycker att vi bör slå vakt om vår historia och vara stolta över att vi länge varit en monarki. De menar att så länge som monarken inte har någon politisk makt, dvs. att vi är en konstitutionell monarki, så är den förenlig med en modern demokrati. Dessutom sköter ju den nuvarande kungafamiljen sitt uppdrag galant. Varför då byta ut dessa mot en folkvald president?

Vad tycker du? Försök ta fram olika argument för och emot en konstitutionell monarki och diskutera dessa. Ta också reda på vad de politiska partierna står i denna fråga. Vilka partier är för och vilka är emot monarki.

Partival eller personval?

I Sverige röstar vi främst på *partier*. Det finns dock möjlighet att rösta på enskilda *personer* genom att kryssa för personer vi gillar och stryka personer vi ogillar på partiernas valsedlar. Detta är inte så vanligt i Sverige. I Finland däremot det mer vanligt att man röstar på en *person*. Det har gjort att både backhoppningsstjärnor och artister kommit in i riksdagen. Tycker du att vi svenskar borde utnyttja möjligheten att rösta på person?

Kap 11 Övning: ATT BILDA REGERING

I tabellen nedan finns mandatfördelningen i riksdagen efter fem olika val. Försök att utifrån dessa valresultat bilda olika regeringar. Försök också att ta ställning till vilken regering som skulle bli den mest troliga utifrån dagens politiska läge.

	V	S	Mp	C	Fp	M	Kd	Sd	Majoritetsregering/ enparti-regering	Majoritetsregering/ koalitionsregering	Minoritetsregering	Mest trolig regering i dagens läge
Val 1	19	159	-	38	42	71	20	-				
Val 2	17	176	18	35	28	75	-	-				
Val 3	-	170	15	39	30	95	-					
Val 4	22	130	19	29	28	97	24	-				
Val 5	19	112	25	23	24	107	19	20				

Kap 11 Övning: Spelet om Sparstad

Scenario

Du är politiker och sitter i Sparstads kommunfullmäktige. Sparstad ligger i Skaraborgs län och har 50 000 invånare. Det finns 29 platser och dessa är efter senaste valet fördelade på följande sätt:

Moderaterna	6 mandat
Folkpartiet	4 mandat
Sparstads gröna parti	4 mandat
Centerpartiet	4 mandat
Socialdemokraterna	8 mandat
Vänsterpartiet	4 mandat

Sverige befinner sig för tillfället i en statsfinansiell kris. Statsskulden ökar och de allt högre ränteutgifterna tvingar staten till en rad besparingar. Finansministern vill i ett av sina besparingsförslag ta bort alla statsbidrag till kommunerna. För Sparstads kommun innebär detta stora problem. Ni går miste om 82 miljoner kronor i inkomster från staten. Nu måste ni snabbt göra om den budget ni tidigare enats om. För att åstadkomma balans i budgeten måste ni antingen skära i de kommunala utgifterna eller försöka öka inkomsterna, t.ex. genom att höja kommunalskatten. Vad kommer ni att göra?

Till er hjälp har förvaltningen tagit fram ett beslutsunderlag som finns på nästa sida. I detta underlag finns 14 olika förslag till besparingar samt en beskrivning av besparingarnas eventuella konsekvenser.

Uppgift

Er uppgift i gruppen är nu att läsa igenom dessa 14 förslag. Därefter skall ni försöka att komma fram till ett gemensamt besparingsförslag utifrån ert partis ideologiska grundsyn. När alla grupper är klara samlas ni till ett kommunfullmäktigesammanträde vars syfte är att komma fram till hur kommunen ska täcka inkomsterna från de förlorade 82 miljoner kronorna. Sammanträdet inleds med att de olika partigruppernas förslag redovisas och diskuteras. Därefter sker votering. Det är tillåtet att rösta mot sitt eget partis förslag, om ni upptäckt något bättre under diskussionens gång. Det förslag som får flest röster vinner.

SPARSTADS KOMMUNALA BUDGET

Inkomster	Milj. kr.	Utgifter	Milj. kr.
Inkomstskatter	556	Skola	240
Taxor och avgifter	287	Barnomsorg	140
Statsbidrag	82	Handikappomsorg	250
		Individ- och familjeomsorg	116
		Fritid	29
		Parker/ gator/ vägar	47
		Kultur	20
		Miljö/hälsa	3
		Administration/övrigt	80
		Summa	925

Genom att staten tar bort statsbidraget blir de planerade inkomsterna enbart 843 milj. kr. Det kommunala "budgetunderskottet" måste alltså täckas på annat sätt. Och att höja kommunalskatten är inte möjligt – alla partier lovade vid förra valet att inte göra det.

FÖRVALTNINGARNAS BESPARINGSFÖRSLAG

Förslag	Besparing	Troliga konsekvenser
1. Höj hemhjälpstaxan med 10%	10 milj.	De hjälpbehövande kommer kanske inte ha råd att betala utan tvingas söka social bidrag. Beräknad kostnad cirka 2 milj.
2. Lägg ner Skedvikens åldersomshem.	20 milj.	40 mycket gamla pensionärer tvingas flytta till Sparstads servicehem, 20 mil från Skedvik.
3. Lägg ner Sparstads kommunala musikskola.	15 milj.	150 elever blir av med sin musikundervisning.
4. Avgiftsbelägg skolmaten. Låt eleverna betala 20kr per dag.	15 milj	Många elever äter inte skolmaten ändå. Skolläkaren varnar för att många elever redan nu får för dåligt med näring
5. Öka inskrivningarna på daghemmen från 16 till 20 barn per avdelning.	20 milj.	Omsorgen kan eventuellt försämrats. Kan leda till pedagogisk förnyelse.
6. Höj barnomsorgstaxan med 10%	10 milj.	Flerbarnsfamiljer tvingas söka socialbidrag. Beräknad kostnad 3 miljoner.
7. Avskeda Sparstads fältassistenter.	5 milj.	Den uppsökande verksamheten kan lösas med hjälp av insatser från frivilliga och föreningar.
8. Lägg ner Sparstads kulturhus.	5 milj.	Föreningarna har inga möteslokaler. Stadens teaterverksamhet får lägga ned.
9. Avgiftsbelägg bibliotekslånen. Låt låntagarna betala 5 kr/lånebok.	5 milj.	Kan leda till minskad utlåning.
10. Lägg ner Sparstads fritidsgård.	10 milj.	Ökad stökighet ute på stan.
12. Avskeda var 10:e byråkrat.	5 milj.	Sämre service. Ev, fler socialbidrag.
13. Anställ 2 parkeringsvakter.	5 milj.	
14. Dra ner på park- och gatuunderhållet.	5 milj.	Förfular Sparstads utseende.

Kap 12 Politik i världen – begrepp

Internationell politik – handlar om hur stater förhåller sig till varandra.

Stat – ett väl avgränsat territorium (område) med en legitim regering som erkänts av andra stater.

Suveränitet – självbestämmande.

Etnisk grupp – ett folk som har gemensamma särdrag (språk, religion, kultur) eller gemensam historia.

Nation – en etnisk grupp som strävar efter att bilda en egen stat.

Föreställd gemenskap – en föreställning om någonting gemensamt som inte behöver vara verkligt. Det viktiga för en etnisk grupp är inte att man har t ex en gemensam historia utan att man *tror* att man har det.

Nationalstat – när en stats territorium bebos av en enda etnisk grupp.

Etnisk minoritet – en etnisk grupp som är i minoritet i förhållande till den eller de största etniska grupperna i en stat, t ex samer eller romer i Sverige.

Mellanstatliga sammanslutningar – organisationer där stater samarbetar kring vissa frågor.

Multi- och transnationella företag – företag som verkar i många länder.

Non-governmental organisations – organisationer som är oberoende av regeringar.

Diplomati – samtal och personliga kontakter för att nå utrikespolitiska mål.

Bojkott – att inte köpa ett visst lands varor.

Handelsembargo – att inte sälja vissa varor till vissa länder.

Kulturimperialism – att sprida den egna kulturen på bred front till andra länder.

Folkrätt – internationella spelregler och lagar.

Etniska rensning – att driva bort eller döda de människor som inte anses tillhöra den egna etniska gruppen.

Kalla kriget – det spända läget mellan öst och väst som rådde från andra världskrigets slut till kommunismens fall i Östeuropa ca 1990.

Statskupp – någon eller några störtar regeringen och tar makten snabbt i ett land.

Revolution – försök att ta makten för att förändra landet i grunden.

Kol- och stålgemenskapen – det första steget mot EU.

Kapitel 12

Att diskutera

Majoritetsval eller proportionella val?

Förutom att vi i Sverige har *personval* så är vårt valsystem *proportionellt*. Det innebär att alla partier får platser i riksdagen i förhållande till antalet röster i valet. I andra länder, t.ex. Storbritannien och USA, utses politikerna på ett helt annat sätt. Där använder man sig av *majoritetsval i enmansvalkretsar*, vilket innebär att varje parti ställer upp med en kandidat i varje valkrets och det finns endast ett mandat att tävla om. Den kandidat som får mest röster i valkretsen får platsen i riksdagen, förlorarna får inget. Diskutera vilka konsekvenser det skulle få om Sverige skulle införa majoritetsval i enmansvalkretsar? Hur skulle valkretsindelningen se ut? Skulle det bli färre partier? Vilka för- och nackdelar ser du med denna förändring?

Ska EU utvidgas?

Fler och fler länder i mellan- och Östeuropa vill bli medlemmar i EU. Innebär detta en ekonomisk risk eller en ekonomisk möjlighet för EU som du ser det? Motivera ditt svar.

För- och emot EMU

Förklara kortfattat vad samarbetet inom EMU går ut på och argumentera för- och emot ett svenskt deltagande även i valutasamarbetet.

Är FN en tandlös tiger?

FN:s klimatpanel har tydligt visat att den globala uppvärmningen åtminstone delvis orsakas av mänsklig verksamhet på jorden, inte minst utsläppen av olika växthusgaser. Problemet är globalt, men hur kan ett globalt beslutsfattande gå till? Diskutera olika möjligheter att stärka FN:s roll.

Kap 12 Övning: Makt och inflytande i världspolitiken

I kapitel 12 behandlas olika faktorer som påverkar maktförhållande i världspolitiken.

- Gör en jämförelse av två stater utifrån de olika faktorerna i avsnittet ”Vad avgör olika staters makt och inflytande?”
- Kartlägg en NGO. Du kan använda följande punkter som en hjälp: historik, grundare, stadgar/målsättning, verksamhet, spridning i världen, antal medlemmar, inflytande över politiska beslut, genomslag i massmedia.
- Kartlägg en religiös rörelse. Du kan använda följande punkter som en hjälp: historik, grundare, målsättning, verksamhet, spridning i världen, antal medlemmar, inflytande över politiska beslut, genomslag i massmedia.

Kap 13 Kommunikationens grunder – begrepp

Sändare – den som sänder ett budskap

Mottagare – den som tar emot ett budskap

Budskap – det som sänds från en sändare till en mottagare. Det som sändaren vill förmedla.

Medium – det sätt på vilket någon sänder information, t ex via rösten, tv, tidningar, skyltar

Koda/avkoda – tolkning av budskap

Synkron – samtidig, samordnad

Asynkron – icke samtidig

Hållbart argument – argumentets styrka och trovärdighet

Relevans – om något har betydelse i sakfrågan

Irrelevans – det som saknar betydelse i sakfrågan

Tes – det påstående (själva ”saken”) som man argumenterar för eller undersöker

Tredje statsmakten – ibland kallas massmedierna för den tredje statsmakten (efter riksdag och regering)

Medieskugga – om en händelse har ett visst allmänintresse men ändå inte får något utrymme i mediebevakningen har den hamnat i s.k. medieskugga

Etnocentrism – att sätta en den egna befolkningen i centrum

Gate keepers – ”grindvakter” som gallrar bland nyhetsflödet. Det kan vara nyhetsbyråer, nyhetsredaktioner och journalister

Kapitel 13

Att diskutera

Förstå varandra?

Titta på de olika kommunikationsmodeller som presenteras i kapitlet. Diskutera hur kodning/avkodning, feedback och störningar/brus fungerar i tre olika kommunikationsformer: vanligt samtal där människor möts, chatt och kommunikation via sociala medier.

Argumentationsanalys

Välj en ledarsida i en dagstidning. Analysera argumentationen genom att försöka hitta tes, argument och motargument. Diskutera om ni anser att argumenten är hållbara och relevanta. Hur skulle ni själva välja att argumentera kring samma fråga?

Etnocentrism

Leta upp exempel på etnocentrism i mediernas nyhetsbevakning. Diskutera om ni ser någon skillnad mellan olika medieslag. Vad talar för och emot att den ökande användningen av internet som massmedium kommer att leda till att människor i olika delar av världen får bättre och mer kunskap om varandras liv och livsvillkor?

Kap 14 Individen och medierna – begrepp

Communities – mötesplatser på internet med olika funktioner som till exempel chatt och fildelning

Spelkonsoler – till exempel Xbox 360, Playstation 3 och Nintendo Wii. Dessa kallas också TV-spel, eftersom användaren oftast spelar spel med en TV som bildskärm. De ger också möjlighet till on-line-spel. Förutom dessa stora konsoler finns även handhållna spelkonsoler med inbyggd bildskärm.

On-line-spel – spel som går att spela med andra användare över internet via datorer, spelkonsoler eller mobiltelefoner.

3G – tredje generationens mobiltelefonnät med bättre hastighet och kvalitet än föregångaren (GSM-nätet).

4G – fjärde generationens mobiltelefonnät med bättre hastighet och kvalitet än föregångaren (3G-nätet).

SMS – Short Message Service – textmeddelanden som skickas via mobiltelefon.

MMS – Multimedia Message Service – bild, ljud eller film som skickas via mobiltelefon.

Moralpanik – vuxnas, ibland överdrivna, oro över ungdomars medievanor och livsstil.

Socialisation – den process där vi, under vår uppväxt, lär oss vilka beteenden som accepteras av vår omgivning.

Attityd – varaktig inställning grundad på kunskap och känslor.

Fördomar – åsikter eller attityder som präglas av brist på kunskap.

Opinionsbildning – en process, ofta pådriven av massmedier, där människors åsikter och attityder påverkas i en viss riktning.

Opinionsundersökning – mätningar (exempelvis via enkäter och intervjuer) för att få reda på vad människor anser i olika frågor.

Propaganda – medvetna och ofta systematiska försök att påverka människors värderingar och handlingar.

Stereotypa könsroller – fördomsfulla uppfattningar om hur män och kvinnor är och bör vara.

Kapitel 14

Att diskutera

Moralpanik eller befogad oro?

Läs faktarutan om moralpanik kring medievärlden under sex decennier. Så här i efterhand, anser du att den oro som fanns för nya mediefenomen har visat sig vara befogad?

Vad händer med tidningarna?

Flera av de mest besökta internetsajterna tillhör stora tidningar. Hur tror du att tidningsläsandet kommer att förändras? Kommer papperstidningarna helt att dö ut? Kommer det att bli fler betaltjänster för att läsa tidningar på läslattor, i mobiler eller på datorer? Om det inte är fråga om avgifter hur kommer i så fall finansieringen att gå till? Vilka för- och nackdelar ser du med utvecklingen ur demokratisynpunkt?

Påverkan

I en teoriruta i boken beskrivs två olika teorier om hur påverkan går till. Välj tillsammans ut en någon fördom som ni mött. Diskutera utifrån teorierna om påverkan hur den fördomen skulle kunna motverkas på ett så effektivt sett som möjligt.

Kap 15 Medier i Sverige – begrepp

Täckningsgrad – hur många människor en tidning når i sitt distributionsområde

Statligt presstöd – ekonomiskt bidrag för att garantera att det finns mer än en tidning på varje ort

Public service – allmän radio och tv som inte är vinstdrivande och som är utan reklam. Finansieras i Sverige av bland annat en licensavgift

Licensavgift – den avgift som hushållen betalar för innehav av radio- och/eller TV-mottagare

Tryckfrihetsförordningen (TF) – grundlag som reglerar villkoren för tryckta medier

Allmänhetens pressombudsman (PO) – kan hjälpa den som blivit orättvist behandlad i pressen

Pressens opinionsnämnd (POn) – kan utfärda klander mot pressen

Yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) – reglerar ljud- och bildmediernas villkor

Statens medieråd – förhandsgranskar biografier för att sätta upp åldersgränser

Censur – förhandsgranskning av medier

Radio- och TV-lagen – lag som reglerar marksänd TV och radio

Granskningsnämnden för radio och TV – myndighet som efterhandsgranskar innehållet i radio- och TV-program i förhållande till radio- och TV-lagen

Datainspektionen – myndighet som ska arbeta förebyggande för att behandling av personuppgifter inte medför intrång i enskildas integritet och hjälper dem som råkar ut för integritetskränkningar inom IT-området.

Personuppgiftslagen (PuL) – lag om skydd av personuppgifter

Upphovsrätt – en lagstadgad rättighet som innebär att den som har producerat en film, bild, musik eller text har full rätt till denna. Kopior, ändringar eller publicering får inte göras utan upphovsmannens medgivande.

IPRED-lagen – ger upphovsrättsinnehavare rätt att ta reda på identiteten hos fildelare

Upphovsrättslagen – lag som reglerar upphovsrätten

Kapitel 15

Att diskutera

Public service i framtiden?

Vad menas med begreppet public service inom radio och tv? Vad är syftet med public service? Argumentera för- och emot ett fortsatt behov av public service-kanaler i en tid när det går att få tillgång till en mycket stor flora av andra kanaler? Hur tycker du att eventuella public service-kanaler ska finansieras (skatter, licensavgifter)?

Anonymitets- och meddelarskydd

Vem omfattas av det s.k. meddelarskyddet? Diskutera olika exempel när detta skydd har varit viktigt för att journalister ska få fram olika upplysningar. Är detta skydd viktigt för massmediernas demokratiska uppdrag eller är det ett skydd som brottslingar gömmer sig bakom?

Upphovsrätt

Lagstiftning kring upphovsrätt har funnits dels för att skydda den konstnärliga rätten till exempelvis ett konstverk, en text eller en bild, dels för att upphovsmannen ska få betalt. Brott mot upphovsrätten har alltid existerat, men spridningen har inte varit lika lätt och billig som med fildelning. Går det att kombinera ett fritt internet med ett skydd för uphovsmän? Diskutera olika tänkbara lösningar.

Kap 15 Övning: Jämförelse av tidningar

Skaffa några exemplar av några olika dagstidningar från en och samma dag och ett antal olika tidskrifter/veckotidningar utgivna under en viss månad.

- Jämför hur mycket egenproducerat material några olika tidningar innehåller.
- Jämför hur många sidor reklam olika tidskrifter/veckotidningar innehåller. Finns det några olikheter mellan olika typer av tidskrifter/veckotidningar? Vilka är i så fall dessa?
- Gör en jämförelse av annonspriser i några olika tidningar.

Kap 16 Medier i världen – begrepp

Sociala medier – Kommunikationskanaler som tillåter dubbelriktad kommunikation från många till många. Alla enskilda mottagare kan också sända på samma villkor.

E-handel – elektronisk handel, vanligtvis via internet

Censur – förhandsgranskning av medier

Operativsystem – en dators ”grundprogram” som utgör länken mellan datorns hårdvara och de program som körs.

Antivirusprogram – program som har som syfte att skydda datorer mot virusangrepp

Brandvägg – ett skydd mot nätverkstrafik som kommer ”utifrån”

Spionprogram – program som har till uppgift att tjuvkika i användarens dator. Syftet kan vara att kartlägga surfvanor eller att försöka stjäla användarnamn, lösenord, kontonummer eller kreditkortsnummer

Mediemogul – storägare av mediekoncerner

Kulturimperialism – när stora kulturområden (t.ex. det angloamerikanska) och stora företag får en dominerande roll i t.ex. musik eller filmvärlden. Detta kan ses som ett hot mot folkliga eller lokala kulturyttringar.

Kapitel 16

Att diskutera

IT som terrormål?

Svenska och internationella bedömare ser en växande risk för att terroråd i framtiden alltmer skulle riktas mot grundläggande IT-system i samhället. Vilka IT-system tror ni skulle innebära mest skada om de slogs ut? Hur mycket får IT-säkerhet kosta i form av resurser och begränsningar i öppenhet?

Trygg e-handel

Läs på webbplatsen konsumenteuropa.se om vilka regler som gäller för e-handel inom EU. Vad anser du är viktigast att tänka på? Sätt upp en kom-ihåg-lista för köpare och en för säljare med de viktigaste tipsen för en trygg e-handel.

IT-företagen som med- eller motlöpare till diktaturer

Hur ska globala IT-företag ställa sig till diktaturers krav på censur av internet eller kontroll av medborgarna? Vilka möjligheter finns att agera på olika sätt?

Globala medier

Bidrar de globala medierna till en kulturell likriktning över världen eller är det i stället så att medierna bidrar till att allt fler människor kan möta en kulturell mångfald? Eller kan båda påståendena gälla samtidigt? Diskutera hur globala medier påverkar kulturen?